

lum, uti præcessit; sed in rebus et ceremoniis per vicarios suos, puta sacerdotes, præcepit. Deī, fac tantum illud, quod Deus vel per se, vel Vide dicta cap. iv, vers. 2.

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Subet Deus pseudopropheta, et amicum qui simulat cultum Dei alieni, cæcili et lapidari urbem vero, qua Deum alienum coluit, jubet, vers. 13, fraudis dolere usque ad peccata, omnemque ejus suppellectilem cum urbe comburi.

4. Si surrexit in medio tui propheta, aut qui somnium vidisse se dicat, et prædixerit signum atque portentum, et evenit quod locutus est, et dixerit tibi: Eamus, et sequamur deos alienis quos ignoras, et serviamus eis; 3. non audies verba prophetae illius aut somniatoris, quia tentat vos Dominus Deus vester, ut palam fiat utrum diligatis eum an non, in toto corde, et in tota anima vestra. 4. Dominum Deum vestrum sequimini, et ipsum time, et mandata illius custodite, et audite vocem ejus: ipsi servietis, et ipsi adhaerebitis. 5. Propheta autem ille aut fictor somniorum interficietur; quia locutus est ut vos averteret a Domino Deo vestro, qui eduxit vos de terra Ægypti, et redemit vos de domo servitutis: ut errare te faceret de via, quam tibi præcepit Dominus Deus tuus; et auferes malum de medio tui. 6. Si tibi voluerit persuadere frater tuus filius matris tuæ, aut filius tuus vel filia, sive uxor quæ est in sinu tuo, aut amicus, quem diligis ut animam tuam, Jam dicens: Eamus, et serviamus diis alienis quos ignoras tu, et patres tui, 7. cimetarium in circuitu gentium, quæ juxta vel procul sunt, ab initio usque ad finem terræ, 8. non acquiescas ei, nec audias, neque pareat ei oculus tuus ut miserearis et occultes eum, 9. sed statim interficies; sit primum manus tua super eum, et postea omnis populus mittat manum. 10. Lapidibus obrutus necabitur: quia voluit te abstrahere a Domino Deo tuo, qui eduxit te de terra Ægypti, de domo servitutis; 11. ut omnis Israel audiens timeat, et nequaquam ultra faciat quippiam hujus rei simile. 12. Si audieris in una urbiem tuarum, quas Dominus Deus tuus dabit tibi ad habitandum, dicentes aliquos: 13. Egressi sunt filii Belial de medio tui, et averterunt habitatores urbis suæ, atque dixerunt: Eamus, et serviamus diis alienis, quos ignoratis: 14. quare sollicite et diligenter; rei veritate perspecte, si inveneris certum esse quod dicitur, et abominationem hanc opere perpetratam, 15. statim percuties habitatores urbis illius in ore gladii, et delebis eam, ac omnia quæ in illa sunt, usque ad peccata; 16. quidquid etiam suppellectilis fuerit, congregabis in medio platearum ejus, et cum ipsa civitate succendes, ita ut universa consumas Domino Deo tuo, et sit fumulus sempiternus: non edificabitur amplius, 17. et non adhaerebit de illo anathemate quidquam in manu tua: ut avertatur Dominus ab ira furoris sui, et misereatur tui, multæque te sicut paravit patribus tuis, 18. quando audieris vocem Domini Dei tui, custodies omnia præcepta ejus, quæ ego præcipio tibi hodie, ut facias quod placitum est in conspectu Domini Dei tui.

2. SEQUANTUR DEOS ALIENOS QUOS IGNORAS, — scilicet esse deos, quia nimirum ipsi ea signa divinitatis et providentiæ tibi non ostenderunt, quæ ego in Ægypto et in deserto ostendi.

3. TENTAT (id est tentari permittit) vos DOMINUS. — Num, ut ait S. Jacobus, cap. 1, 43, Deus

proprie neminem tentat; permittit autem Deus te tentari, ut per hoc elucescat et pateat omnibus, an diligas Deum, nec ne.

Moraliter S. Gregorius, XXVIII Moral. cap. vi: « Tribus, ait, modis nos conditor noster interrogare consuevit: Primo, cum flagitii districtione

non peccavit, et quanta nobis insit vel desit patientia, ostendit. » Sic interrogavit S. Job. Secundo, cum quædam quæ notimus præcipit, et nostram nobis obedientiam vel inobedientiam patefacit. Sic interrogavit Abraham, jubens ei immolare filium, Genes. xxi. Sic et hic dicitur: « Tentat vos Dominus Deus vester, ut sciat si diligitis eum. Tentare quippe Dei est magnis nos jussionibus interrogare. Scire quoque ejus, est nostram obedientiam nosse nos facere. Tertio, cum aliqua nobis occulta aperit, et aliqua abscondit, et nobis mensuram laxitatis nostræ innotescit. » Ita fecit S. Paulo, cum exclamavit: « O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! »

UT PALAM FIAT. — Hebræice et Græce est, ut sciat, scilicet Deus per experientiam, et per eventum, quod per præscientiam præcivit ab æterno. Alter S. Augustinus, lib. 1 de Genesi contra Manichæos, cap. xxii: Ut sciat, inquit, id est ut scire nos faciat quantum in ejus solida dilectione profecerimus. Idem cogitent fideles, hæc cogitatione se obrant, cum oriuntur hæreses, uti pulchre docet Vincentius Lirinensis, in lib. Contra hæreses, ubi hunc Deuteron. locum perarget.

5. UT ERRARE TE FACERET DE VIA, QUAM TIBI PRÆCEPIT DOMINUS. — « De via, » id est de ritu vivendi, et serviendi Deo. Hebræum enim דרך dærech, id est via, significat modum vivendi, conversationem, institutum, tenorem vite.

9. SED STATIM INTERFICES (abscisabis eum, ut

statim interficietur; nam sequitur) SIT PRIMUM MANUS TUA SUPER EUM, — g. d. Tu primus in eum lapidem mitte, deinde totus populus; quod non potest intelligi, nisi de eo qui publice per accusatores et judices condemnatus est.

13. EGRESSI SUNT FILII BELIAL, ET AVERTERUNT, — id est experunt apostate avertere. Surgere enim et egredi sepe in Scriptura significat incipere, et rem aliquam aggredi, uti superior dixi.

Filii Belial sunt homines rebelles et pessimi, qui jugum legis et Dei excutunt, puta filii diaboli: hic enim primus fuit Belial, id est apostata. Septuaginta vertunt, ἀπειθεῖς, id est cælestes. Vide dicta II Corinth. vi.

SERVIAMUS DIIS ALIENIS, QUOS IGNORATIS. — Est enallage personæ; et enim serviamus est vox apostalarum, et vero quos ignoratis est vox Dei; apostate enim dicerent: Quos scitis esse famosos et celebres apud Gentes.

15. STATIM PERCUTIES. — Ad stragem hanc congregabatur universus Israel, uti factum est contra Rubenas, Josue xii, 12.

16. CONSUMAS DOMINO DEO TEO, — scilicet in honorem Dei tui; erat enim magnus Dei cultus, et quasi quoddam sacrificium, perdere et punire homines illos, ita Deo injurios, blasphemos et sacrilegos cum omnibus suis, et statuere anathema, in exemplum cæterorum: unde Tertullianus in Scorpiaco, cap. ii, anathemata hæc vocat decora menta.

CAPUT DECIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Refricat Moses legem de animalibus mundis et immundis, de qua Lev. xi. Secundo, vers. 22, præter decimas primas, præceptas Num. xviii, jubet secundas dari, et tertias, vers. 28.

1. Filii estote Domini Dei vestri: non vos incidetis, nec facietis calvitium super mortuo. 2. Quoniam populus sanctus es Domino Deo tuo: et te elegit ut sis et in populum peculiarem, de cunctis gentibus quæ sunt super terram. 3. Ne comedatis quæ immunda sunt. 4. Hoc est animal quod comedere debetis, bovem, et ovem, et capram, 5. cervum et capream, bubalum, tragelaphum, pygargum, orygem, camelopardalum. 6. Omne animal quod in duas partes findit unguam, et ruminat, comedetis. 7. De his autem quæ ruminant, et unguam non findunt, comedere non debetis, ut camelum, leporem, chærogyllum: hæc quis ruminant, et non dividunt unguam, immunda erunt vobis. 8. Sus quoque quoniam dividit unguam, et non ruminat, immunda erit. Carnibus eorum non vescemini, et cadavera non tangetis. 9. Hæc comedetis ex omnibus quæ morantur in aquis: quæ habent pinnulas et squamas, comedite; 10. quæ absque pinnulis et squamis sunt, ne comedatis, quia immunda sunt. 11. Omnes aves mundas comedite. 12. Immundas ne comedatis, aquilam scilicet, et gryphem, et haliaetum. 13. Ixion, et vulturem ac milvum juxta genus suum; 14. et omne corvini generis, 15. et struthionem ac noctuam, et larum atque accipitrem juxta genus suum; 16. herodium ac cygnum, et ibin, 17. ac mergulum, por-

phyrionem, et nycticoracem, 18. onocrotalum, et charabrium, singula in genere suo; upupam quoque et vesperilionem. 19. Et omne quod reptat et pennulas habet, immundum erit, et non comedetur. 20. Omne quod mundum est, comedite. 21. Quidquid autem morticinum est, ne vescamini ex eo. Peregrino, qui intra portas tuas est, da ut comedat, aut vende ei: quia tu populus sanctus Domini Dei tui es. Non coques haedum in lacte matris suae. 22. Decimam partem separabis de cunctis fructibus tuis qui nascuntur in terra per annos singulorum, 23. et comes in conspectu Domini Dei tui, in loco quem elegerit ut in eo nomen illius invocetur, decimam framenti tui, et vini, et olei, et primogenita de armentis et ovibus tuis: ut discas timere Dominum Deum tuum omni tempore. 24. Cum autem longior fuerit via, et locus quem elegerit Dominus Deus tuus, tibi que benedixerit, nec poteris ad eum haec cuncta portare, 25. vendas omnia, et in pretium rediges, portabisque manu tua, et proficisceris ad locum quem elegerit Dominus Deus tuus: 26. et emes ex eadem pecunia quidquid tibi placuerit, sive ex armentis, sive ex ovibus, vinum quoque et siceram, et omne quod desiderat anima tua: et comes coram Domino Deo tuo, et epulaberis tui et domus tua, 27. et Levites qui intra portas tuas est: cave ne dere linquas eum, quia non habet aliam partem in possessione tua. 28. Anno tertio separabis aliam decimam, ex omnibus quae nascuntur tibi eo tempore; et repones intra januas tuas. 29. Venietque Levites qui aliam non habet partem nec possessionem tecum, et peregrinus ac pupillus et vidua, qui intra portas tuas sunt, et comedent et saturabuntur; ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in cunctis operibus manuum tuarum quae feceris.

4. FILII ESTOTE DOMINI DEI VESTRI, — gerite vos ut filios Dei, Deum ut patrem aeternum et summum colite et adorare, eique per omnia obedi-

Nec facietis calvitium. — Hebraice, non ponetis calvitium inter oculos vestros propter mortuum, id est, ait Vatablus, cum quis ex amicis vestris vita functus fuerit, non tondebis partem anteriorem capitis, quae est inter oculos vestros, sicut Gentes faciunt, quae non habent spem futurae vitae et resurrectionis. Vide dicta Levit. xix, 28. Judaei enim etiamnum credunt anime immortalitatem et futuram vitam: unde orant ipsi pro defunctis, ut patet ex eorum Symbolo, quod recitat Genebrardus in Chronol. Porro hunc funeris ritum adhuc hodie servant Judaei. Primo, mortuo quopiam mox amici eius propinquiores lacerant vestes suas, nec comestant eo die in domo illa, sed foris. Secundo, non comedunt carnes, nec bibunt vinum, nisi fuerit sabbatum. Tertio, per septem dies luctus nec lavant corpus, nec unguentis perfundunt. Quarto, lectum sternunt in pavimento, et a venere abstinent. Quinto, nudis pedibus sequuntur funus, et lucernam accendunt in pavimento domus per septem noctes, quod credant animam defuncti redire ad locum ubi a corpore discessit, et deplorare dissolutionem suam. Sexto, dicunt orationem, in qua petunt ut anima defuncti requiescat, et deucat in paradisum.

5. TRAGELAPHUM, — Id est hircocervum, est animal ex hircio et cervina progenitum et commixtum: fectilium, ut hoc nomen accipiunt bialactici, vegum, et realiter existens ad Phasim fluvium,

barbam et armorum villos hirci habens, reliqua cervo simile. Ita Plinius, lib. VIII, cap. xxxii. Hebraei putant esse hircum silvestrem. Trachelaphus ergo, aequae ac pygargus, et oryx, munda erant animalia, quibus vesci poterant Judaei (1).

Pygargum. — Pygargus hic non est aquila ita dicta, de qua Aristoteles: aquila enim omnes inter immundas aves relatæ sunt, Lev. xi, 13; pygargus autem hic censetur animal mundum. Chaldaeus putat esse unicoloracem; verius est pygargum esse caprea genus, simile damis, de quo Plinius lib. VIII, cap. lxxii (2).

Oryxem. — Oryx animal est in Getulia nascentis, bisuleum et unicornem, aliqui caprea non dissimile, pilum habens contra aliorum animalium naturam, ad caput versum: sub ortum canalicula, tanquam ejus sideris adventum praesentians, fixis oculis eam coeli plagam intuetur, ubi primum signum hoc exoritur, eoque conspecto sternunt, et velut venerabundus adorant. Ita Plinius, lib. II, cap. xi, et lib. VIII, cap. lxxii, et Columella, lib. X.

CAMELOPARDALUM. — Animal erat mundum, ac proinde diversum a camelo, qui erat immundus. Camelopardalus ergo est animal cameli procreata, colore pantherae, maculas habens, tenuiervice, capite simile camelo, pedibus et cruribus bovi. Ita Plinius, lib. VIII, cap. xviii, et Dion,

(1) Pro bubalum hebraea nomen habent animalis ex gazellarum genere, ruti, cervo similis, et serratis cornibus.

(2) Ita vocatur quia maculas in clunibus albas cinereas habet.

lib. XLII Hist. Rom. Vide Antonium Nebrissensem in Quintina, cap. viii (1).

Tropologie, camelopardalus symbolum est hominis variabilis et hypocrite. Sicut enim ipse collo refert equum, pedibus bovem, capite camelum, maculis tigrim aut pardum: ita quidam inaequales sibi varias hominum formas exprimit: si cultum in inspicias, sanctum aliquem esse existimes; si orationem audias, satrapam loqui putas; si vitam expendas, nebulonem invenies; si scripta, bubuleum. Sic quidam in templum sunt angeli, in foro et curia demones, in colloquio homines, in mensa lupi, in cubiculis veneres.

Verum quia camelopardalus mundum erat animal, hinc aptius per illud accipias hominem versatilem et gratiosum, qui se omnium moribus et ingenis, quantum fas est, accommodat, novitque se versare in omnes partes et formas: qualis fuit Ulysses, quem proinde Homerus vocat ἀνδρα γένει ἄνθρωπον. Sic S. Paulus omnibus omnia factus est, ut omnes lucrifaceret: hinc cum Judaeis servabat legalia, cum Gentibus gentilitur vivebat.

13. IMON. — Est avis e vulturum genere; unde Levit. xi, eam subicit, ac sub vulturibus intellecti et veluti Moses. Hebraice vocatur מִן רֶעַא, a videndo, quod acie oculorum valeat. Ita Vatablus et Abulensis. Cetera animalia munda et immunda explicata sunt Levit. xi.

PEREGRINO, etc., DA UT COMEDAT. — Per peregrinum intelligit Gentilem, in gentilismo manentem: hic enim non tenebatur legibus Judaicis, ac proinde poterat vesci animalibus immundis. Secus erat de Gentili proselyto, id est converso ad judaismum: hic enim lege Judaica, ac consequenter abstinentia a cibis immundis obstringebatur. Ita Abulensis.

22. DECIMAM PARTEM SEPARABIS DE CUNCTIS FRUCTIBUS TUIS. — Ex hoc loco et ex Josepho colligit Theodoritus hic Quaes. XIII, Abulensis, Oleaster et Cajetanus, duplici decimas Judaeis quotannis fuisse praescriptas. Primae erant omnium frugum terrae, gregum et armentorum, quae tote dabantur Levitis; neque ferebantur in Jerusalem, sed Levite, ad quos esse pertinebant, colligebant eas per civitates sibi vicinas; ex hisce decimis, Levites rursus decimam pendebant pontifici et sacerdotibus, ut patet Num. xviii, 26 et 28. Ibi enim agitur de primis hisce decimis.

Secundae decimae erant ille quae quotannis Hebraei separabant, post primam jam dictam decimationem, ex novem residuis sibi partibus accipiendo decimam, ut ex ea, euntes ad tabernaculum (quod ter in anno faciendum erat, ut patet Exodi xxiii, 17, et cap. xxxii, 23), partim in itinere viverent, partim offerrent hostias pacificas, de quibus comederent coram Domino, una cum

(1) De camelopardalo tamen (gall. girafe) hoc loco vix est cogitandum, quia illud animal Aethiopiae tantum est indigenum. Quod si rari difficile dictum est, Inchara est ruscicapra, sed ex etymologicis tantum argumentis.

Levitis quos ad epulandum secum invitabant. Quod dixi de decimis hisce, idem dico de primitiis: quia post primitias quae tote cedebant Domino, separabat sibi quisque aliquid, tanquam primitias secundas, quibus uteretur ascensus ad Dominum. Idem dico de primogenitis ovium et boum, videlicet post primogenitum Deo datum, Hebraeos separasse aliud animal in hostiam pacificam: idem dico de votis et donariis. De hisce ergo secundis decimis loquitur hic lex, usque ad vers. 28, de hisce etiam egit cap. xii, 17.

Tertiae decimae erant decimae quae singulis triennis separabantur et dabantur pauperibus, viduis, pupillis et Levitis in modum elemosynae, ne ipsi ob paupertatem cogerentur servire Gentilibus, a quibus facile indici potuissent ad idololatriam. De tertis hisce decimis agitur vers. 28, ubi dicitur: «Anno tertio separabis aliam decimam.» Unde patet hanc non eandem fuisse decimam cum prima, quasi decimae quae duobus annis Levitarum erant propriae, tertio anno jubebantur esse communes pauperibus aequae ac Levitis, ut aliqui volunt; sed fuisse aliam, scilicet tertiam: ita enim vertit Interpret. Ita de Tobia dicitur cap. i, vers. 7, quod «in anno tertio proselytis et advenis ministraret omnem decimationem.» Si Judaei triplices, quidni Christiani unas et simplices Deo dent decimas? si Judaei decimas suas alebant pauperes, quidni idem faciunt Christiani? Novi viros in republica magnos, quae opum starum, imo omnis lucri sui decimas dant pauperibus, et ad id lege charitatis et religionis putant se quasi obstringi.

Preclare Nysenus, lib. De Beatiu. «Si, inquit, misericordis appellato Deum decet, ad quod aliud te sermo Christi hortatur, nisi ut Deus fias, tanquam insignitus propria nota deitatis?» et Nazianzenus in orat. De pauperum amore: «Fac familiaris sis Deo, Dei misericordiam imitando.» Et Chrysostomus, hom. 3 ad Pop. «Melius est hanc artem dandi elemosynam scire, quam esse regem. Haec enim domos aedificat in caelis semper mansuras, haec decet quomodo Deo possis similis fieri.» Et homil. 36: «Magna res est homo, et pretiosa viri misericors. Haec major est gratia, quam mortuos resuscitare: nam hic tu de Christo bene mereris; illic autem ipse de te: miracula enim Deo debes.»

Audi rarum de hisce decimis exemplum, quod narrat Eegyptius in Vita S. Severini Noricorum Apostoli, cap. xvii, contigitque sub anno Domini 475. Lauriacenses civis, moniti a S. Severino decimas dare pauperibus, id facere distulerant, ideoque segetes eorum alias pulchras invasit rubigo; illi ad cor redeuntes, culpam confessi, veniam petierunt a S. Severino, qui eis respondit: «Si decimas obtulissetis pauperibus, non solum aeterna mercede frueremini, sed etiam commodius potisset abundare praesentibus; sed quia culpam propria confessione castigatis, de Domini pietatis pollicor quod rubigo praesens, licet tam valida,

non nocebit : tantum fides vestra ulterius non vacillet ; inde hortatus est indicium jejuniium, quo expleto placidus imber desperatæ messis amputavit incommoda. Hucusque Eugypius S. Severini discipulus, et oculatus rei gestæ testis.

Quinimo etiamnum Judæi religiosiores, licet

templum, sacerdotes et Levitas non habeant, decimum tamen nummum honorum omnium pauperibus erogant, habentque hoc proverbium : « Da decimas, ut ditescas : » id enim, inquit, promissit Deus per Malachiam, cap. viii, vers. 10, estque verum.

CAPUT DECIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Iteratur lex de anno septimo remissionis, ut scilicet eo Judæis remittant debita, utque Judæos servos et servas dimittant liberos (de quo vers. 12), eisque dent viaticum. Secundo, vers. 19, iteratur lex de primogenitis Deo offerendis et comedendis in tabernaculo, nisi illa essent manca vel mutila.

1. Septimo anno facies remissionem, 2. quæ hoc ordine celebrabitur. Cui debetur aliquid ab amico vel proximo ac fratre suo, repetere non poterit, quia annus remissionis est Domini. 3. A peregrino et advena exiges : civem et propinquum repetendi non habebis potestatem. 4. Et omnino indigens et mendicus non erit inter vos : ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in terra, quam traditurus est tibi in possessionem. 5. Si tamen audieris vocem Domini Dei tui, et custodieris universa quæ jussit, et quæ ego hodie præcipio tibi, benedicat tibi, ut pollicitus est. 6. Fœnerabis gentibus multis, et ipse a nullo accipies mutuum. Dominaberis nationibus plurimis, et tui nemo dominabitur. 7. Si unus de fratribus tuis, qui morantur intra portas civilitatis tuæ, in terra quam Dominus Deus tuus daturus est tibi, ad paupertatem venerit, non obdurabis cor tuum, nec contrahas manum ; 8. sed aperies eam pauperi, et dabis mutuum, quo eum indigere perspexeris. 9. Cave ne forte subrepat tibi impia cogitatio, et dicas in corde tuo : Appropinquat septimus annus remissionis ; et avertas oculos tuos a paupere fratre tuo, nolens ei quod postulat mutuum commodare : nec clamet contra te ad Dominum, et fiat tibi in peccatum. 10. Sed dabis ei, nec ages quippiam callide in ejus necessitatibus sublevandis : ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in omni tempore, et in cunctis ad quæ manum miseris. 11. Non deerunt pauperes in terra habitationis tuæ ; idcirco ego præcipio tibi ut aperias manum fratri tuo egeno et pauperi, qui tecum versatur in terra. 12. Cum tibi venditus fuerit frater tuus Hebræus aut Hebræa, et sex annis servierit tibi, in septimo anno dimittes eum liberum : 13. et quem libertate donaveris, nequaquam vacuum abire patieris ; 14. sed dabis viaticum de gregibus, et de area et toreulari tuo, quibus Dominus Deus tuus benedixerit tibi. 15. Memento quod et ipse servieris in terra Ægypti, et liberaverit te Dominus Deus tuus, et idcirco ego nunc præcipio tibi. 16. Sin autem dixerit : Nolo egredi, eo quod diligit te, et domum tuam, et bene sibi apud te esse sentiat ; 17. assumes subulam, et perforabis aurem ejus in janua domus tuæ, et serviet tibi usque in æternum : ancillæ quoque similiter facies. 18. Non avertas ab eis oculos tuos, quando dimiseris eos liberos ; quoniam juxta mercedem mercenarii per sex annos servivit tibi : ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in cunctis operibus quæ agis. 19. De primogenitis quæ nascuntur in armentis, et in ovibus tuis, quicquid est sexus masculini, sanctificabis Domino Deo tuo. Non operaberis in primogenito bovini, et non tondebis primogenita ovium. 20. In conspectu Domini Dei tui comedes ea per annos singulos, in loco quem elegerit Dominus, tu et domus tua. 21. Sin autem habuerit maculam, vel claudum fuerit, vel cæcum, aut in aliqua parte deforme vel debile, non immolabitur Domino Deo tuo ; 22. sed intra portas urbis tuæ comedas illud : tam mundus quam immundus

similiter vescentur eis, quasi caprea et cervo. 23. Hoc solum observabis ut sanguinem eorum non comedas, sed effundes in terram quasi aquam.

Vers. 2. CUI DEBETUR ALIQUID AB AMICO, VEL PROXIMO, AC FRATRE SUO, — id est a Judæo, qui genero frater est, ideoque amicus et proximus. Lex ergo hæc solum loquitur de Judæo debitore, qui alteri Judæo aliquid debet : hic enim anno septimo remissionis, omni debito, ex legis hujus indulgentia, solvebatur ; non vero loquitur de proselytis, ad judaismum conversis : hi enim, anno septimo, debitis suis obstricti manebant. Ita Abulensis (1).

Porro debitum intellige ex mutuo, aut vendito ; non autem ex jecommotato, quia hoc proprium non est debitum, sed alienum, sive res ad alterum spectans. Ita Abulensis. Vide dicta Lev. xxxv, 2 et seq.

Vers. 3. CIVEM ET PROPINQUUM REPETENDI NON HABEBIS POTESTATEM. — Hebraice, ab eo quod fuerit tibi apud fratrem tuum, remittes manum tuam (id est remittes petitionem debiti, quæ fit extensione manus) fratri tuo, puta Judæo.

Vers. 4. ET OMNINO INDIGENS, ET MENDICUS NON ERIT INTER VOS, — q. d. Curate pro posse vestro, ut non sint inter vos indigentes et mendici, mutuum videlicet pauperibus, presertim infirmis aut invalidis, ea quibus indigent, illisque ea remittendo anno septimo, si ante ea solvere et reddere nequeant ; cum hoc ergo recte consistit id quod dicitur vers. 11 : « Non deerunt pauperes in terra habitationis tuæ : » tibi enim pauperes foro significat, hic vero eis subvenire jubet. Voluit enim Deus semper inter Hebræos esse aliquos

In Hebræo
semper
erat
aliquid
quod
pauperes
cur 7

(1) Plerique Interpretes hunc locum ita explicant, remittit unusquisque dominus crediti, creditor, manum suam ; quod mutuum dederit proximo suo, non exigit a proximo suo, etc. Quam interpretationem nostram facere nullo modo possumus. Ita enim quoniam verba struunt, impedit primum status constructus vocabuli בְּכֵרָה ; deinde accentus distinctivus major, vocis בְּכֵרָה appositus ; denique id, quod verbum בְּכֵרָה vers. 3 significat exigere aliquem, non exigere aliquid ab aliquo cum gen. acc., quo significatu semel tantum legitur II Reg. xxiii, 25. Verba sic reddenda sunt, remittit unusquisque dominus, i. e. creditor, ut contextus orationis arguit, mutuum manus suæ, quod mutuo dederit proximo suo ; ne urgent proximum suum sive fratrem suum, i. e. populares suos, quum iniuncta fuerit remissio Jove, i. e. remissio in honorem Jove, vel quod magis placet, remissio quam Jova dari jussit. Mutuum manus suæ, i. e. quod mutuo datum est a manu sua. » Hæc Maurer. Et Rosenmullerus : « Facile quisque intelligit, Moyses hic non jubere, ut septimo quoque anno creditores debitoribus suis nomina contracta prorsus remittant, neque unquam ea ab his exigant. Sed legislator tantum præcipit, ne septimo quoque anno qui erat sabbaticus, debita exigantur a pauperibus, qui eo anno, quo nullos ex agris proventus percipiabant, non erant solvendo ; moram igitur his esse hoc anno concedendam. Sequenti autem, quo ad agrorum suorum culturam iterum redire poterant, utique licitum fuit, debita exigere. » Cf. Michaelis Jus Mosæic. P. III, § 157.

pauperes, ut divites haberent occasionem misericordiam in eos exercenda : unde etiam Hebræi conati fuissent efficere, ne in Israel ulli essent pauperes, nunquam tamen id ipsum reipsa perficere potuissent.

Aliter hæc conciliat Vatablus : ait enim apud Hebræos fuisse privatos pauperes, nullos autem mendicos publicos, uti jam fit in rebuspublicis bene ordinatis.

Rursus hunc locum ita vertit, præterquam si non sit pauper in te, q. d. Pauperibus fratribus remittes pecuniam creditam ; sed divites fratres excipio, quibus non remittes, cum habeant unde reddere possint (2). Verum hæc versio dissentit ab Hebræo, Chaldæo, Septuaginta et Nostro.

6. FœNERABIS GENTIBUS MULTIS. — Pro fœnerabis hebraice est וְהִבַּחְתָּ הַאֲבֻבָה, id est mutuabis, vel mutuo dabis. Ita Chaldæus et Septuaginta. Vertunt enim, δὲ ἀνὰ τῶν ἑθνῶν, εἰς τὴν εὐχρησίαν. Unde patet Judæos hic nullum suarum usurarum habere patrocinium. Sensus ergo est, q. d. Si anno septimo dimittas debita tuis debitoribus, non depauperaberis, sed Deus benedict tibi, teque ditabit, ita ut mutuum aliis des, sed a nemine accipias ; sicut enim per quæ quis peccat, per hæc et puniatur : sic vicissim per quæ quis meretur, per hæc et premiatur, inquit Abulensis.

9. CAVE. — Septuaginta vertunt, attende tibi ipse. Unde S. Ambrosius in Psalm. cxviii, sumptum putat illud celebre dictum : « Nosce teipsum, » quod Gentiles Apollini Pythio tribuerunt. Recte Clemens, lib. III *Pædagog.* : « Est disciplinarum omnium pulcherrima ac maxima, seipsum nosse. Si quis enim seipsum norit, Deum cognoscit. » Hinc S. Augustinus, lib. II *Solit.* cap. 1, ait brevissime ac perfectissime sic orari Deum : « Deus semper idem, noverim te, noverim me. » Et S. Francisus : « Quis tu Domine? quis ego? » tu abyssus entis, beni, sapientie, virtutis, perfectionis et gloriæ : ego abyssus nihil, mali, ignorantie, vitiorum, miseriarum et villitatis omnis.

E contrario Plato in *Philebo*, ignorantiam sui vocat genus improbabilius universe ; nam, ut idem ait in *Amatoribus*, nosse seipsum est absolute sapere, ab eoque omnis vite sapientia et justitia pendet. Xenophon, lib. IV *De dictis Socratis*, ait eos qui se ignorant, neque ad regimen sui, neque ad familiæ aut republicæ gubernationem idoneos esse.

Quare prudenter monet S. Bernardus in *Meditation.* cap. v : Stude e cognoscere te, quia nullo melior et laudabilior es, si te cognoscis, quam

(2) Ita et Maurer, qui versiculi 4 membra sic comæctat, præterquam si nullus sit apud te egenus, qualem vobis spem facio futurum non esse, non quia te fortunabit, etc.

si te neglecto cognosceres cursum siderum, vires herbarum, naturas hominum et animalium, et haberes omnium celestium et terrestrium scientiam. Redde ergo te tibi, etsi non semper, vel saepe, saltem interdu. »

NE DICAS, etc. APPROPINQUAT SEPTIMUS ANNUS, — 7. d. Ne dicas : Instat septimus annus remissionis, si quid fratri mutuaveris, aut credidero, non restituit mihi, sed instante anno septimo liber a debito erit; itaque non mutuabo, non credam ei. Hæc erat calliditas mutuo dantium, que hic vetatur. Poterat esse et calliditas mutuo accipientium, si videlicet ipsi essent divites, et instante anno septimo peterent mutuum, ut anno septimo ejus restitutione liberarentur. Sed huic calliditati occurrentium erat, negando eis tale mutuum, dicendoque : Tu dives es, ergo mutuo non egēs. Ita Abulensis.

NOLENS EI QUOD POSTULAT, MUTUUM COMMODARE, — 11 est, mutuum dare : nam si quis aliquid alteri accommodasset, sive commodato dedisset, id in specie anno septimo, æque ac aliis annis restituendum erat. erat enim alienum, ut dixi vers. 2. Ita Abulensis.

ET FIAT TIBI IN PECCATUM, — id est, et irascatur tibi Dominus, teque acriter puniat : « peccatum » ergo ponitur pro peccati, metonymice. Ita Vatablus.

10. NEC AGES QUIPPIAM CALLIDE, — eo modo quo vers. 9 explicui.

Moraliter, nota hic quam fusc et impense Deus Hebræis pauperum curam et opem commendat. Eandem commendat Daniel Nabuchodonosori, *Daniel. iv. 27*, ut per eam peccata sua redimat. Sic Christus pauperes ad convivia vocari præcipit, *Lucæ xiv. 13*, et bona illis collata sibi largita esse asserit, *Matth. xxv. 40*, quodque illi recipientes dantes sibi elemosinam in æterna tabernacula, *Lucæ xvi. 9*.

Unde et pauperes spiritu beatos esse pronuntiat, *Matth. v. 3*. Imo ipse pauper esse voluit; quare discipulo cuidam dixit : « Vulpes foveas habent, et volucres cæli nidos; Filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet. » Hinc et S. Petrus, Christum imitans, dicebat claudo : « Argentum et aurum non est mihi; quod autem habeo, hoc tibi do : in nomine Jesu Christi Nazareni, surge et ambula. » Et S. Paulus de se aliisque Apostolis dicebat : « Usque in hanc horam et usurimus, et sitimus, et nihil sumus. » *I Corinth. iv. 11*; et : « Scio et humiliari, scio et abundare; et satiari, et esurire; et abundare, et penuriam pati. » *Philipp. iv. 12*. Nazianzenus, orat. 16 *De pauperum amore* : « Nullus, inquit, cultus Deo perinde gratus est ut misericordia erga pauperes. Nam primo, Deus vult quosdam esse pauperes, ut nos infirmitatis nostre submoneant. Secundo, pauperes juvandi sunt, quia fratres nostri sunt, tum natura, tum imaginis Dei in Christo renovate, tum fidei, spei, dilectionis et adoptionis divine, tum vite beate

respectu. Tertio, quia ad Christum communem fratrem aspiramus. Quarto, quia cum nihil sit stabile in presenti, de opibus per pauperes in tuto collocandis est cogitandum. Quinto, ob infinita hujus rei commoda, que ad tria revocari possunt, scilicet, ex malis præservatio, salutis certitudo, præviorum maxima fiducia. Sexto, quia Deus, qui innumera nobis contulit beneficia, jubet ut pauca fratribus largiamur. Septimo, nihil tam Deo proprium, quam misericordia et beneficentia; ille autem nobis imitandus est. Octavo, pauperes sub speciali cura et providentia Dei latent, teste Scriptura. Nono, quia in die iudicii electi ob elemosinas factas cælo, reprobi ob eas neglectas inferno adjudicabuntur. »

S. Augustinus, si quando Ecclesie pecunia deficeret, hoc populo annuntiabat, non habere se quod in pauperes erogaret : nam et vasa Domini ob captivos et alios egentes frangi jussit, et in eos dispensari, inquit Possidonius in ejus Vita, cap. xxiv.

Placilla, Theodosii Imperatoris uxor, sua manu fovebat pauperes et infirmos; cumque nonnulli eam ab iis avocare vellent, respondit : « Aurum distribuere decet Imperatorem; ego autem pro ipso imperio, ei qui id ipsum dedit, operam hanc offerre debeo : » testis est Theodoretus, lib. V *Histor. cap. xviii*.

Acacius, Amide Episcopus, ut pauperes Persarum ad septem milia captivos redimeret, vasa sacra vendidit, dicens suis clericis : « Deus noster neque lancibus, neque pœculis eget; quare convenit hæc in ejus milites afflictos disperiri : » testis est Socrates, lib. VII, cap. xxi. Theophilus quoque : « Præstat, inquit, ægrotorum corpora, que verius Dei templa sunt, restaurare, quam templa lapideæ edificare. » Ita Sozomenus, lib. VIII, cap. xii.

12. IN SEPTIMO ANNO DIMITTES EUM LIBERUM, — computando scilicet annum septimum non a venditione servi, sed ab anno remissionis, qui status erat et communis omnibus.

17. SERVET TIBI USQUE IN ÆTERNUM, — id est, usque ad jubileum, post quod aliud et novum quasi sæculum sequebatur. Patet ex dictis *Exodi cap. xxi. vers. 6*.

ANCILLA SIMILITER FACIES, — scilicet dando ei vitium, non autem perforando ei aurem, inquit Abulensis: nec enim habebatur ancilla Hebræa, ut serva, sed puber effecta, debebat autem duci in conjugem ab hero, vel ab heri filio, aut libera dimitti : quod si nollet, sed mallet manere in domo heri serva, perforabatur ei auris, ait Cajetanus, æque ut servo. Vide dicta *Exodi xxi. 7*.

Symbolice, servus et ancilla sunt ira et cupiditas : hæc tota annorum hebdomada, id est, tota vita, serviant, et subigantur rationi necesse est, usque ad sabbatum, sive septimum annum. beate impatiabilis; tum enim ira dimitteta, quasi libera, quando transmutabitur in fervorem spi-

ritualem; et cupiditas convertetur in divinum morem et voluptatem: ita Cyrillus in *Collectaneis ex Deuteronomio*.

18. NON AVERIAS AB EIS OCULOS TUOS, QUANDO DIMISERIS EOS LIBEROS, — h. e. Chaldaea et Septuaginta, non graveris in oculis tuis, cum dimittes eum, id est, non erit tibi molestum dimittere servum, eumque juvare viatico.

Allezorice Cyrillus, lib. VII *De Adorat. pag. 137* : Ante Christum, inquit, spiritu servitutis Israel constringebatur, legi punientis subiectus : et postquam anno septimo remissionis, scilicet tempore gratiæ, illuxit Emmanuel, libertate et adoptione filiorum donati sumus, dato viatico, videlicet corpore et sanguine Domini, in Eucharistia.

QUONIAM JUXTA MERCEDEM MERCENARIUM, PER SEX ANNOS SERVIVIT TIBI. — Chaldaeus, Vatablus et alii recentiores vertunt, quoniam dupliet mercede mercenarii servivit tibi sex annis. Quod Hebræi exponunt duplam dici servi mercedem, qui sex annos servus fuit, quia mercenarii apud Hebræos ad tres tantum annos operas suas locabant : servus vero hic sex annos serviebat, ergo in duplum serviebat, et mercedatur.

Verum Septuaginta pro dupliet mercede, vertunt *ιστάρι ποσόν*, id est, *annua mercede*, ut Hebræum *שכר שנה* *mensura derivet*, non a *שנה* *sceni*, id est secundus, sed a *שנה שכנה*, id est annus, q. d. Per sex annos, annua mercede tibi servivit : quod Noster æque pleno sensu vertit, *juxta mercedem mercenarii, per sex annos servivit tibi*. Sensus ergo est hic : servus per sex annos ut mercenarius tibi servivit, cui mercedem annuam quotannis persolvere debuisses, ipse vero nullam recepit per sex annos; æquum ergo est ut ejus loco, anno septimo, eum manumittas, cum aliqua annonæ ad viaticum (1).

19. NON OPERABERIS IN PRIMOGENITO BOVIS, — quia hic primogenitus Deo debetur, et iniquum est ut ex animali Dei, ejusque primitiis, tibi vel primas operas, vel lanam præcerpas.

ET NON TONDEBIS PRIMOGENITA OVIVM, — sed cum lana sua afferes ea ad sacerdotem, ut lam lanam, quam ovem des Deo, id est sacerdoti vice Dei.

Tropologicæ S. Gregorius, lib. VIII *Moral. xxxiv* : « Moses, inquit, hic vitam inchoantium humanis occupationibus exercere prohibuit : in primogenito quippe bovi operari, est bonæ conversationis primordia in exercitio publicæ actionis ostendere; ovium quippe primogenita tendere, est ab occupationibus suæ tegmine humanis oculis inchoantia bona opera nostra denudare. Cum ergo vita nostra simplex quid atque innocuum in-

choat, dignum est ut secretis ^{suæ} veltamina non relinquat, ne nudum hoc humanis oculis quasi subducto vellere ostendat. »

20. IN CONSPECTU DOMINI DEI TUI COMEDES EA. — « Comedes, » tu scilicet, o sacerdos (2); est enim hic mutatio personæ : convertit enim Moses sermonem ab offerentibus ad sacerdotes, quorum erat comedere primogenita; nam ad hos solos illa spectabant, ut clare patet *Num. xviii. 17*, *Ita Abulensis*. Porro jubet ea hic Deus comedi in loco sancto, puta in atrio templi, puta jussural eadem sibi offerri in templo fuso eorum sanguine, et adipe concremato, uti fiebat in hostia pacifica, ut patet *Num. xviii. 17* : « Quia sanctificata, inquit, sunt Domino, sanguinem tantum eorum fundes super altare, et adipem adolebis in suavissimum odorem Domino. » Post immolationem autem hostiæ pacificæ, carnes ejusdem ab offerentibus eodem loco, puta in atrio templi, comedi debebant; omnis enim victima, quia Deo sanctificata, in loco sancto comedi debebat, ut patet *Levit. vi. 16*, et cap. vii, vers. 6. Idipsum significat hæc lex et phrasit : « Epulaberis coram Domino, » id est, in atrio templi, scilicet ex hostiis pacificis ceterisque oblationibus. Unde ea identidem repetitur *Deuter. xii. 12*, et *18. et xiv. 26*, et cap. xvi, vers. 11 et 14, et cap. xxvii, 7. Ubi dicitur : « Immolabis hostias pacificas, comedesque ibi et epulaberis coram Domino Deo tuo. » Igitur ob similitudinem primogenitorum cum hostia pacifica, simili modo jubet hic Deus ut sacerdotes, quibus jure divino debebant primogenita, eadem offerent Deo in templo, ac post oblationem eadem ibidem comederent, ut hæc comestio esset consummatio et complementum oblationis similis sacrificio pacifico. Sane et ergo Deus ea, quasi sancta, a sanctis sacerdotibus comedi in loco sancto, præsertim quia sacerdotes habitabant juxta templum, utpote per petui ejus custodes et ministri : Levite vero per omnes Judææ urbes ad populum docendum dispersi erant. Ex dictis patet nox *ecce* Cajetanum primogenitum accipere improprie pro primitiis, et carnis deo separatis a populo sacrum.

Mystice vide Babanum, qui totus hic, æque ac per reliquam S. Scripturam, mystice et moralis est. Unde ex ipso magna est parte conflata est Glossa ordinaria.

21 et 22. SIN AUTEM HABUERIT MACULAM, VEL V CLAUDEN FERUIT, etc., NON IMMOLABITUR, etc. SED INTRA PORTAS URBS TUÆ CONDIBIS ILLUD. — Si animal primogenitum esset claudum, cæcum, mancum, immolari non poterat, sed pretio sacerdotibus dato redimendum erat : tum a laicis quolibet loco comedi poterat. Ita Abulensis.

(1) Rectius Allibii : Duplicem mercedem mercenarii servivit tibi, hoc est, eandem operam tibi navavit per sexennium, quam duo mercenarii navassent, et quod fecit, ad id præstandum duobus mercenariis opus fuisset. Nam durior est conditio servi quam mercenarii, et major ab eo labor exigitur.

(2) Rectius, ut videtur, alii per *primogenita*, de quibus vers. 19, ea intelligunt de quibus supra *xii. 17. et mutatio personæ inutilis est vers. 20.*

CAPUT DECIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Reficitur festum phase, et azymorum, et vers. 10, festum pentecostes, et vers. 13, festum tabernaculorum, jubetque, vers. 16, ut iis omnis masculus compareat coram Domino in tabernaculo. Denique, vers. 18, iudices per singulas urbes constitui jubet.

1. Observa mensem novarum frugum, et verni primum temporis, ut facias phase Domino Deo tuo : quoniam in isto mense eduxit te Dominus Deus tuus de Ægypto nocte. 2. Immolabisque phase Domino Deo tuo de ovibus, et de bobus, in loco quem elegerit Dominus Deus tuus, ut habitet nomen ejus ibi. 3. Non comedes in eo panem fermentatum : septem diebus comedes absque fermento, afflictionis panem, quoniam in pavore egressus es de Ægypto ; ut memineris diei egressionis tuæ de Ægypto, omnibus diebus vitæ tuæ. 4. Non apparebit fermentum in omnibus terminis tuis septem diebus, et non remanebit de carnibus ejus quod immolatum est vespere in die primo usque mane. 5. Non poteris immolare phase in qualibet urbiu[m] tuarum, quas Dominus Deus tuus daturus est tibi ; 6. sed in loco quem elegerit Dominus Deus tuus, ut habitet nomen ejus ibi : immolabis phase vespere ad solis occasum, quando egressus es de Ægypto. 7. Et coques, et comedes in loco quem elegerit Dominus Deus tuus, maneq[ue] consurgens vades in tabernacula tua. 8. Sex diebus comedes azyma ; et in die septima, quia collecta est Domini Dei tui, non facies opus. 9. Septem hebdomadas numerabis tibi ab ea die qua falcem in segetem miseris, 10. et celebrabis diem festum hebdomadarum Domino Deo tuo, oblationem spontaneam manus tuæ, quam offers juxta benedictionem Domini Dei tui ; 11. et epulaberis coram Domino Deo tuo, tu, filius tuus, et filia tua, servus tuus, et ancilla tua, et Levites qui est intra portas tuas, advena ac pupillus et vidua, qui morantur vobiscum, in loco quem elegerit Dominus Deus tuus, ut habitet nomen ejus ibi ; 12. et recordaberis quoniam servus fueris in Ægypto, custodiesque ac facies quæ præcepta sunt. 13. Solemnitatem quoque tabernaculorum celebrabis per septem dies, quando collegeris de area et boru[m] fruges tuas : 14. et epulaberis in festivitate tua, tu, filius tuus et filia, servus tuus et ancilla, Levites quoque et advena, pupillus ac vidua qui intra portas tuas sunt. 15. Septem diebus Domino Deo tuo festa celebrabis, in loco quem elegerit Dominus ; benedictioque tibi Dominus Deus tuus in cunctis frugibus tuis, et in omni opere manuum tuarum, erisque in lætitia. 16. Tribus vicibus per annum apparebit omne masculinum tuum, in conspectu Domini Dei tui, in loco quem elegerit : in solemnitate azymorum, in solemnitate hebdomadarum, et in solemnitate tabernaculorum. Non apparebit ante Dominum vacuus ; 17. sed offeret usquisque secundum quod habuerit juxta benedictionem Domini Dei sui, quam dederit ei. 18. Iudices et magistros constitues in omnibus portis tuis, quas Dominus Deus tuus dederit tibi, per singulas tribus tuas : ut iudicent populum justo iudicio, 19. nec in alteram partem declinent. Non accipies personam, nec munera : qui a munera excæcant oculos sapientum, et mutant verba iustorum. 20. Juste quod justum est persequeris, ut vivas et possideas terram quam Dominus Deus tuus dederit tibi. 21. Non plantabis locum, et omnem arborem juxta altare Domini Dei tui. 22. Nec facies tibi, neque constitues statuum : quæ odii Dominus Deus tuus.

1. OBSERVA MENSEM NOVARUM FRUGUM, — puta Nisan, sive martium, quo in terra promissionis in-

cipiant spicæ hordeaceæ flavescere: illæ enim offerrebantur in paschate, scilicet secundo die azy-

morum, ut patet Levit. II, 14, et Levit. XXIII, 10.

2. IMMOLABISQUE PHASE DOMINO, etc., DE OVIBUS ET DE BOBIS. — « Phase, » id est, victimas paschales, quæ in solemnitate paschali de ovibus et bobus offerri jubentur, Num. XXVII, 19 ; nam agnus paschalis non poterat commutari in bovem.

Perperam ergo Hebrei aliqui phase hic accipiunt pro agno paschali, putantque potuisse pro agno substitui vitulum, adduntque rationem, quia in amplis familiis agnus non suffecisset singulis. Verum respondeo : Agnus non erat ad satiandum singulos, sed ut ex eo singuli aliquam partem comederent, in memoriam liberationis ex Ægypto ; præter agnum autem alios comedebant cibos, quibus se satiabant. Ita S. Augustinus hic, *Quest. XXIV*. Vide dicta *Exodi* cap. XII, vers. 3 et 11.

UT HABITET NOMEN EUS IBI, — ut illic colatur Deus, et invocetur nomine suo.

3. NON COMEDES IN EO (cum eo, scilicet phase) PANEM FERMENTATUM. — Totis enim septem diebus paschallibus comedebant panes azymos cum agno, et aliis sacrificiis et cibis, etiam communibus.

COMEDES AFFLICTIONIS PANEM. — Hebraice, *comedes azyma afflictionis panem*, id est indicem et monumentum afflictionis Ægyptiæ, itemque festinationis et pavoris tui in egressu ex Ægypto, ut sequitur. *Secundo*, « panem afflictionis, » id est affligentem, quia azymus panis gustui insipidus, et stomacho onerosus est. Cajetanus verit, *panem paupertatis*, et ita verti potest : pauperum enim est carere commoditate fermentandi panem, et uti pane submericio, qui azymus est, statimque fit et coquitur.

QUONIAM IN PAVORE (Chaldaeus et Septuaginta, in festinatione) EGRESSUS ES DE ÆGYPTO, — q. d. Quia cum tanta trepidatione et festinatione egressus es de Ægypto, ut non habueris otium fermentandi panem : ad hujus rei memoriam comedes azyma in paschate.

6. IMMOLABIS PHASE (proprie dictum, puta agnum paschalem) VESPERE, QUANDO EGRESSI ESTIS, — quando vos comparastis ad egressum ; et enim egressi significat actum inchoatum. Vide dicta *Exodi* XII, 42. Posset *secundo*, et quando referri ad festum Pasche : nam hebraice est, *stato tempore* (videlicet Pasche), quando egressi estis. Ita Vatablus.

7. VADIS IN TABERNACULA TUA, — ad domos tuas, ad habitationem tuam.

8. SEX DIEBUS COMEDES AZYMA. — Hinc aliqui Judæi putarunt ex lege Dei tantum sex diebus præcepta fuisse azyma ; verum septem diebus ea præcipi patet hic, vers. 4, et *Exodi* cap. XII, 19. Hinc ergo : Sensus est, q. d. Sex diebus comedes azyma, sed non vacabis ab opere ; septima vero die, præter azyma, etiam vacabis ab opere, quia est festum octus. Ita Lyranus.

QUIA COLLECTA EST, — quia festum est cæsus, quo scilicet populus in templo, gratias Deo acturus, antequam domum redeat, colligitur et admatur. Vide dicta *Levit. XXIII, 36*.

18. IUDICES ET MAGISTROS CONSTITUES IN OMNIBUS PORTIS TUIS. — « Magistros, » id est prefectos, puta viros sapientes, qui quasi magistri et magistratus, præsent juri dicendo, ut sequitur : iidem ergo sunt iudices et magistri, quia iudices debent esse magistri. Ita Hebræa, Chaldaea et Vatablus. Hinc Plato censuit felices fore republicas, si Philosophi eas regerent, aut qui eas regunt, philosopharentur (1).

Nota, « in portis, » id est in civitatibus ; est synecdoche, uti et cap. seq., vers. 2. Ita Septuaginta et Chaldaea. Nominat portas, quia iudicia in portis urbium agi solebant, ut liberis eo, quasi ad locum patenter et publicum, exteri causam suam acturi accedent.

19. NON ACCIPIES PERSONAM, NEC MUNERA : QUIA MUNERA EXCÆCANT OCULOS SAPIENTUM, ET MUTANT VERBA IUSTORUM. — Audiant hoc consiliiarii et iudices. Munerum enim hæc duo sunt mala, *primo*, ut mentem excœcent ; *secundo*, ut linguam et sententiam pronuntiandam immutent ; nam *primo*, inclinat affectum ; *secundo*, affectus inclinat et obnubilat rationem et iudicium ; *tertio*, ratio inclinat sententiam in favorem ejus qui munera dedit. Vide dicta *Exodi* XII, 18.

20. NON PLANTABIS LOCUM, ET OMNEM ARBOREM JUXTA ALTARE, — ne videaris imitari sacros lucos Gentilium et idolorum, præsertim Priapi : sacra enim Priapi fiebant in lucis, ut obscenitates ejus ibi tenerentur ; unde in hisce lucis omnem turpitudinem exercebant. Nota *omnem*, id est quamlibet ; ita enim collectivum *omnis* pud fœbreos sæpe capitur pro distributivo *quolibet* (2).

Tropologicæ S. Gregorius, *Prefat. in Job*, epist. ad *Leandrum*, in fine : « Quæso, ait, ut hujus operis dicta percurrens, in his verborum folia non requiras ; quia per sacra eloquia ac eorum tractoribus infructuosa loquacitatis levitas studiosè compescitur, dum in templo Dei nemus plantari prohibetur. » Sic et Philo.

21. NEC FACIES TIBI, NEQUE CONSTITUES STATUAM, — scilicet, qualem Gentiles suis diis, vel idolis constituunt.

(1) Rectius, pro *magistros*, hebr. שׂוֹרֵטִים vertes scribas, quibus commissa erat tum cura tabularum genealogicarum, tum varia ministeria (gall. *fonctions administratives*).

(2) Recentiores vertunt, *ne erigito tibi simulacrum* (שׂוֹרֵטִים proprie *fortuna*, spec. *den Fortuna*, id est *Astare*, seu *stella Venere* *quæ simulacrum*, deinde etiam *simulacrum* in universum) *et quæcumque ligno*. De *Wetia* tamen, veteres sensus, verit, *ne plantata tibi lucum cujuscumque ligni*. Quibus interpretibus fraudi fuisse videtur verbum נֶטֶץ, ad quod conf. Dan. II, 48. Ita Maurer.

Azymum
autem
non
est
fermentum
sed
panis
sine
fermento

Vers. 8.
Nisi
sed
septem
diebus
paschali
comedes
azyma
ma.

CAPUT DECIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Jubet Deus occidi idololatrias, et causas legales dubias referri ad sacerdotes, eorumque decretis obediri sub pana mortis. Secundo, vers. 14, jubet regem delicti ex ipsorum gente, utque is non multiplicet, primo equos, secundo uxores, tertio opes; quarto, ut describat legatque assidue Deuteronomium; quinto, ne superbe se efferat supra populum.

1. Non immolabis Domino Deo tuo ovem et bovem, in quo est macula, aut quippiam vitii: quia abominatio est Domino Deo tuo. 2. Cum reperi fuerint apud te, intra unam portarum tuarum quas Dominus Deus tuus dabit tibi, vir aut mulier qui faciant malum in conspectu Domini Dei tui, et transgrediantur pactum illius, 3. ut vadant et serviant diis alienis, et adorent eos, solem et lunam, et omnem militiam cœli, quæ non præcepi; 4. et hoc tibi fuerit nuntiatum, audiensque inquiseris diligenter, et verum esse repereris, et abominatio facta est in Israel: 5. educes virum ac mulierem, qui rem sceleratissimam perpetrarunt, ad portas civitatis tuæ, et lapidibus obruentur. 6. In ore duorum aut trium testium peribit qui interficietur. Nemo occidatur, uno contra se dicente testimonium. 7. Manus testium prima interficiet eum, et manus reliqui populi extrema mittetur: ut auferas malum de medio tui. 8. Si difficile et ambiguum apud te iudicium esse perspexeris inter sanguinem et sanguinem, causam et causam, lepram et lepram, et iudicium intra portas tuas videris verba variari: surge, et ascende ad locum, quem elegerit Dominus Deus tuus. 9. Veniesque ad sacerdotes Levitici generis, et ad iudicem qui fuerit illo tempore: quaeresque ab eis, qui indicabunt tibi iudicii veritatem. 10. Et facies quodcumque dixerint qui præsent loco quem elegerit Dominus, et docuerint te, 11. juxta legem ejus; sequerisque sententiam eorum, nec declinabis ad dexteram, neque ad sinistram. 12. Qui autem superbierit, nolens obedire sacerdotis imperio, qui eo tempore ministrat Domino Deo tuo, et decreto iudicis, morietur homo ille, et auferes malum de Israel; 13. cunctisque populus audiens timebit, ut nullus deinceps intumescat superbia. 14. Cum ingressus fueris terram quam Dominus Deus tuus dabit tibi, et possederis eam, habitaverisque in illa, et dixeris: Constituum super me regem, sicut habent omnes per circuitum nationes; 15. eum constitues, quem Dominus Deus tuus elegerit de numero fratrum tuorum. Non poteris alterius gentis hominem regem facere, qui non sit frater tuus. 16. Cumque fuerit constitutus, non multiplicabit sibi equos, nec reducet populum in Ægyptum, equitatus numero sublevatus, præsertim cum Dominus præceperit vobis ut nequaquam amplius per eandem viam revertamini. 17. Non habebit uxores plurimas, quæ alliciant animum ejus, neque argenti et auri immensa pondera. 18. Postquam autem sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis hujus in volumine, accipiens exemplar a sacerdotibus Leviticis tribus, 19. et habebit secum, legetque illud omnibus diebus vitæ suæ, ut discat timere Deum suum, et custodire verba et cæremontias ejus, quæ in lege præcepta sunt. 20. Nec elevetur cor ejus in superbiam super fratres suos, neque declinet in partem dexteram vel sinistram, ut longo tempore regnet ipse, et filii ejus, super Israel.

2. INTRA UNAM PORTARUM, — id est, urbium. Similis synecdoche fuit cap. preced., vers. 18.

3. ADORANT OMNEM MILITIAM CŒLI, — id est, adorant quælibet astra, quæ sunt quasi milites Deo

famulantes, et pro eo, cum opus est, depugnantes; vide dicta Num. iv, 3. Adorationis siderum causa fuit, prima, eorum lux et pulchritudo; secunda, quod influant in hæc inferiora, eaque vi-

Causa quædam, cur Judæi etc.

resist. vificent et vegetent; tertia, quod ea animata putarent; quarta, quod physici aliqui tradant hominem esse opus siderum: hominem enim, cum concipitur et generatur, a Sole sortiri spiritum, a Luna corpus, a Marte sanguinem, a Mercurio ingenium, a Jove desiderium, a Venere cupiditatem, a Saturno humorem.

vers. 6. 6. IN ORE DUORUM, — id est, ut Chaldea, per dictum duorum aut trium testium reus convictus occidatur.

vers. 7. 7. MANUS TESTIUM PRIMA INTERFICIET EUM. — Hebraice, manus testium primo erit contra eum, ad interficiendum eum, id est, primum in eum lapidem conciet.

Morale de vitiis. Moraliter, nota hic quantum crimen sit apostasia, quantumque Deus illud vindicet, et a nobis vindicari velit. Nota est poena Luciferi, Adæ, Salomonis, Juliani. Audi nova.

Sub annum Domini 808, gens Bulgarorum ferocæ bellicosa, relicto idolis, abrenuntiatisque Gentilium superstitionibus, in Christum pro maxima parte credidit; et, ablata salutari baptismatis unda in religionem Christianam transit. Ferunt autem de hujus gentis rege, quod tanta perfectione post perceptam baptismi gratiam vivere cœperit, ut diebus, ornamentis regis indutus coram populo procederet; noctibus vero, saero vestitu latenter ecclesiam intrans, super pavimento ipsius basilicæ, substrato tantum sibi ciliolo, prostratus in oratione jaceret. Non post multum tempus divina inspiratione commotus, regnum terrenum dimisit, ut in cœlesti æternaliter regnaret cum Christo. Et ordinavit in suum locum regem filium suum majorem iatu, comam capitis deposuit, habituque sanctæ conversationis suscepto monachus effectus est, elemosinis, vigiliis et orationibus diu nocturne intentus. Inter hæc filius ejus, quem regem constituerat, longe a paterna intentione et operatione recedens, prædas cepit exercere, ebrietatibus, comessationibus et libidinibus vacare, et omni conamine ad gentilitatis ritum populum noviter baptizatum revocare. Quod cum pater audisset, nimio zelo accensus sacrum habitum deposuit, militiæ cingulum resumpsit, et cultu regio indutus, ad sociatis sibi Deum timentibus filium persecutus est, quem mox absque difficultate cepit, oculosque ejus effodit, et in carcerem misit; deinde convocato omni regno, filium juniorem regem constituit, interminatus coram omnibus similia fore passurum, si in aliquo a recta christianitate deviare. His ita patris, deposito cingulo, et resumpto sanctæ religionis habitu, in monasterium ingressus in sancta conversatione reliquum vite presentis tempus duxit. Ita Regino, lib. VI, et Martinus Polonus, lib. IV *Chronicorum*.

Anno Domini 870, Carlomannus, cum adhuc esset puerulus, jussu patris attonus clericus effectus est: deinde procedente tempore ad diaconatus officium, quamvis invitatus atque coactus in

presentia genitoris ordinatus est, legiturque publice Evangelium, et Pontifici Missam celebranti juxta morem ministravit. Post hæc in apostasia recedens ab Ecclesiastica religione, abjiciens ac spernens negligenter gratiam, quæ ei data erat per impositionem manus, alter Julianus efficitur. Collecta quippe prædonum non modica turba, ecclesias Dei cepit devastare, ea quæ pacis sunt impugnare, cuncta deripere, et mala inaudita perpetrare. Pro quibus cum crebro a patre correptus fuisset, nec tamen ullatenus accepta pravitatis cessaret, novissime ex præcepto patris ei oculi eruuntur, justo Dei iudicio lucem exterioram amittens, qui interiorum, quæ Christus est, a suo pectore effugaverat: in tenebras exteriores missus, qui interioribus sua sponte se tradiderat. Orbatusque Ludovicum avunculum suum adit, miseriarum et calamitatum suarum ærummas apud eum lugubriter deplorans. Ille miseratione motus, Absterneacum monasterium S. Willibrordi ei ad subsidium vite presentis concessit, ubi non multo post tempore mortuus est et sepultus. Ita Regino, lib. II *Chronicæ*, anno 870. Audi et Sanctos nutantes in re gravi punitos.

Catharina Suecica, dum cum matre Romæ esset, jussa est aliquando ob impiorum nequitias domi manere, tansper dum mater ad stationes et Indulgentias abiret. Interim adest Satan, et acerbas in ejus animum cogitationes immittit, tanquam alii suarum animarum lucra captantibus, ipsa instat bruti animatus ab omnibus spiritualibus bonis arceatur. Addebat his ejus cognatos, fratres et sorores in patria cum summa tranquillitate servire Deo, ipsam vero miseram ducere vitam: præstare igitur ne in lucem quidem editam fuisse, quam id genus inertem vitam ducere. Erat hæc in animo sanctæ virginis tentatio vehemens, adeoque eam more et perturbatione opplevat, ut matre illius revertente et serio præcipiente, ut tanti meroris causam ediceret, simpliciter responderet se loqui non posse. Et certe jam plane instar mortui facies ejus expalluerat, oculi transversi erant: in tantum molestus erat demoni id genus importunissimis ingentibus cogitationibus. Poro nocte prostrata in somnis visa est sibi videre totum mundum quasi inflammatum, seque in medio ignis positam in parva quadam planitie, planeque desperantem ab illis se posse flammis eripi: tum vero apparentem ipsi beatissimam Mariam Virginem, quam his verbis deprecabatur: Adjuva me, charissima Domina mea; illam vero respondentem: Et qua te possim ratione juvare, que tanto patrie teneris desiderio, oblita sponsonis tuæ, et neque Deo, neque mihi, neque matri tuæ, neque patri spirituali obediens; se vero offerentem ad omnia exsequenda, que jubere Dei mater; atque tum demum Dei genitricem dicentem: Obedias igitur matri tuæ, et patri spirituali. Expergeta inde Catharina matrem cum omni

humilitate celeriter adit, veniam sua inconstante petiit, promissique se deinceps ad mortem usque libenter in exilio cum ipsa permansuram. Ita habet Vita S. Catharinae, cap. vi, quae exstat apud Surium, 22 martii.

8. SI DIFFICILE ET AMERGUM APUD TE JUDICIUM ESSE PERSPERERIS INTER SANGUINEM ET SANGUINEM.

«Sanguis» hic metonymice vocatur homicidium, q. d. Si ambiguum sit homicidium, id est homicidii qualitas, aliis asserentibus illud esse voluntarium sive destinatum, ideoque morte puniendum; aliis vero excusantibus, quod casu ve. ignoranter admissum sit, ideoque homicide esse jus asyli, in civitatibus refugii. Ita Lyranus, Abulensis et alii. Sic inter causam et causam, id est, si causa et lis sit ambigua, aliis dicentibus esse justam, aliis esse injustam; sic inter lepram et lepram (ita enim legendum est cum Romanis, Hebraeis, Chaldeis et Graecis, non autem inter lepram et non lepram, ut legunt Plantiniana), scilicet aliis asserentibus esse lepram mundam vel mundissimam, quae hominem a sacris non arceat; aliis vero dicentibus esse lepram immundam, et arcentem a sacris.

Nota: Legales causae et quaestiones erant duplices: scilicet primo, erant sacrae et ceremoniales, uti quaestio de fide, religione et ceremoniis: talis erat controversia de lepra: haec spectabant ad sacerdotes, uti per se patet; secundo, erant judiciales, uti de sanguine et homicidio: haec spectabant ad magistratum laicum, et in singulis urbibus erant iudices, ad eas iudicandas constituti, uti dictum est cap. preced. vers. 18; qui si non possent litem dirimere, tenebantur eam deferre Hierosolymam ad sacerdotes et ad pontificem, qui eam definebat. Omnia enim haec ex lege vel iudiciali vel ceremoniali definienda erant; legis autem interpres erat pontifex, de quo mox supra: unde sequitur pontificem fuisse tum summum iudicem controversiarum, etiam legalium.

ASCENDE AD LOCUM QUEM ELEGERIT DOMINUS, — ascendere in Jerusalem, ubi est templum, in quo habitat Dominus. Ita Abulensis. Voluit Deus supremam auctoritatem iudicis esse in loco tabernaculi vel templi, quia hic locus erat Dei, id est divinae praesidentiae. Deus ergo praesidens in templo illuminabat et dirigebat sacerdotes et iudices imbi comorantes, ne errarent in iudicio, sed justam, aequam et veram sententiam pronuntiarent. Rursum iustitia est res sancta et inviolabilis: hinc Deus iudices voluit residere in loco sacro. Architas diebat iudicem esse aram; ad utrumque enim confugiunt qui injuria afficiuntur, significans iudices tales esse debere, qui oppressis sint praesidio, et instar sacri asyli: testis est Aristoteles, lib. III Rhetor.

9. VENIESQUE AD SACERDOTES LEVITICI GENERIS, ET AD JUDICEM. — Aliqui, ut Lyranus et Sigonius, lib. VI De Republ. Hebraeorum, cap. vii, haec divisiim accipiunt, q. d. Si dubium sit de rebus sacris,

consule sacerdotes; sin de civilibus, consule iudicem saecularem, ut et capitur pro aut. Verum hoc diei nequit, quia non dividim, sed simpliciter et absolute vult Deus hic recurri ad sacerdotes, in omnibus causis dubiis, quae ex lege divina decidi debent. Legis enim interpretatio pertinebat ad sacerdotes, et maxime ad pontificem, qui erat hierarcha et princeps sacerdotum; hoc enim est quod subdit: «Et facies quodcumque dixerint qui praesunt loco quem elegerit Dominus, et docuerint te juxta legem ejus.»

Secundo, quia sacerdotes fuisse iudices, non tantum in causis sacris, sed etiam civilibus, imo in causa homicidii, diserte docet Ezechiel, cap. XLIV, vers. 24. Idem patet hic, cap. XXI, 8, ubi agens Moses de homicidio occulto, ait: «Accedat ad sacerdotes, etc., et ad verbum eorum unum negotium, et quidquid mundum vel immundum est, iudicetur.» Idem docet Josephus, lib. II Contra Apionem, cum ait: «Sacerdotes inspectores omnium, iudices controversiarum, et punitores delictorum constituti sunt a Mose, a El Philo, lib. III De vita Mosis, docet Mosen ex consilio sacerdotum qui de more ei assidebant, damnae ad mortem hominem colligentem ligna in sabbato; de quo Numer. xv, 33. Imo Abulensis docet ipsum Pontificem vocari hic iudicem, eo quod sive solus in concilio, audito aliorum iudicio, proferre soleret sententiam mortis. Ita Caiphas in concilio tulit sententiam mortis in Christum, Joan. xi, 50. Ita Ananias pontifex in concilio praecipit Paulum, Act. xxiii, 2. Ita Ananus pontifex Jacobum fratrem Domini in concilio mortis reum pergit, teste Josepho, lib. XX, cap. viii. Ita alius pontifex S. Matthiam, quasi blasphemum, in concilio morti adiudicavit, dicens: «Scriptum est: Qui blasphemaverit nomen Domini, morte moriatur,» si credimus actis S. Matthiae.

Tertio, quia vers. 12 expresse dicitur: «Qui Tertio superbiert, nolens obedire sacerdotis imperio, etc., morietur;» hoc ergo imperium erat sententia iudicialis et definitiva pontificis. Pari modo apud Gentiles, communi ac naturali consensu, cuncta sacerdotum arbitrio regebantur, etiam quae ad politicum spectabant imperium, ut de Aethiopicis testatur Strabo, lib. XVII De Aegyptiis, Elianus, lib. XIV Variarum histor. cap. xxxiv; de Persis eorumque Magis, Eusebius in Chronolog., Agathias, lib. II, et alii; de Atheniensibus et Aereopagitibus, Josephus, lib. XIV Antiquit. cap. xix; de Gallis et Druidis, Caesar, lib. VI De Bello Gall.; de Romanis et eorum auguribus, Cicero, lib. II De Legibus, et alii. Si igitur (quod Socrates apud Xenophontem, lib. IV De dictis Socratis, dicit) quod ab omnibus gentibus observatum est, id non nisi a Deo sanctum esse, dicendum est, profecto etiam nisi nulla de his in divinis Scripturis lex appareret, tamen sacerdotum iudicaria potestas, divino instinctu et jure concessa, ex dictis jam satis probata haberetur. Hinc et initio

Sanguis vocatur homicidium, uti patet in textu.

Pontifex olim erat summus iudex controversiarum, etiam legalium. Hierosolyma erat summum tribunal, etc.

Vers. 9. Lyranus patet in sacris iudicibus.

fuisse sacerdotes, in civilibus lib. coe. Rescriptur. Primo.

Secundo, Sacerdotes erant iudices in causis, etiam criminalibus.

Ita Caiphas concilio praecipit Christum, Ananias Paulum, Ananus Jacobum.

Gentium politica a sacerdotibus regebantur. Exempla.

Episcopi erant iudices causarum, etiam civilium, quae inter Christianos agitantur, uti dixi I Corinth. xi, 8.

Dico ergo: Sancti hic Deus ut minores iudices oppidorum in causis tam sacris quam politicis, puta in dubiis, non tam facti quam juris et legis divinae, recurrant ad sacerdotes et ad pontificem, qui legis sententiam et mentem explicantes, secundum eam causam decident. Leges enim non tantum ceremoniales, sed et judiciales, quae iustam republicae et politicae gubernationem spectabant, a Deo erant praescriptae, et hisce sacris libris consignatae, quarum proinde explicatio ad sacerdotes pertinebat.

Secus erant in causis et dubiis facti, aut mere civilibus, puta talibus, quae non ex lege Dei, sed ex jure, vel naturae vel positivo humano et rationali resolvenda debant; in his enim non opus erat consulere sacerdotes (poterant tamen, et saepe de facto eos consulant), sed vel sapientes, vel iudices et principes saeculares, qualis fuit Othoniel, Gedeon, Jephthe, etc.

Hinc sequitur per iudicem hic vel intelligi pontificem, uti vult Vatablus, sive ejus vicarium, uti vult Abulensis; vel potius (ut colligitur ex vers. 12) iudicem saecularem, inquit Cajetanus, Lyranus, Sigonius et Oleaster, qui debet sequi sententiam sacerdotum et pontificis, ejusque tantum erat approbator et executor: unde hic junctim dicitur: «Venies ad sacerdotes et ad iudicem,» quasi unum idemque sit iudicium sacerdotum et iudicis; et quia aliqui potuissent iudex discrepare a sententia sacerdotum, itaque litigantes iudicis sententiam sequi potuissent, relicta sententia sacerdotum et pontificis, quod tamen hic volatur, Rursum, dissidentibus inter se pontifice et iudice, quod facile et proclive erat, his terminari et decidi non potuissent. Tales iudices laicos, puta principes familiarum, sacerdotibus in iudicando adiunxit Josaphat rex, ut patet II Paralip. xix, 8. Excepit Semeuel, et si qui alii fuerunt iudices simul et prophetae. Hi enim ex dono prophetiae regebant et iudicabant populum, unde non egobant consilio sacerdotum.

Unde Hebraei hunc versum referunt ad concilium Sanhedrim, quod erat summum, instar parliamenti, et iudicabat de rege, lege et propheta, ad illudque erat ultima appellatio. Porro Sanhedrim constabat septuaginta viris, qui tam ex sacerdotibus quam ex primariis viris e jusque tribus assumebantur, quasi illi hic intelligantur per iudicem, id est iudices, ut vertit Chaldaeus, q. d. Venies ad sacerdotes et ad iudices, id est ad concilium Sanhedrim, in quo sunt sacerdotes et iudices saeculares, quibus omnibus praest summum Pontifex. Vide Sigonium, lib. VI De Republ. Hebraeorum, cap. vii.

10. ET FACIES QUODCUMQUE DIXERINT QUI PRAESUNT EX SCILICET LOCO QUEM ELEGERIT DOMINUS. — Hebraice est, et tibi legi: facies super os verbi, quod amantiant tibi ex eo

loco quem eligit Jehovah. Quod Cajetanus sic accipit, non ex oraculo, sed ab his de- siderabat pontifex. quasi hic in ambiguis jubeat lex consulere oraculo Dei, residentis in propitiatorio. Verum sequentia significant, non ad oraculum, sed ad scientiam et interpretationem sacerdotum haec pertinere; sequitur enim: «Et docuerint te juxta legem ejus.» Falcior tamen, si dubia haec pontifices ex lege et ex scientia sua resolvere non possent, recurrerit et consuluisse oraculum Dei, ut patet Numer. xxvii, 21.

10 et 11. ET DOCUERINT TE JUXTA LEGEM EJUS. — Vers. 10 et 11. Abulente, non conditione, standum erat sententia pontificis. Non quasi haec conditio acquiescendum sit sacerdotum iudicio, si videlicet illud litiganti vel alteri cupiam videatur esse juxta legem Dei: ita enim frustraneum et evanidum esse hoc eorum iudicium, frustraque ad eos recurri juberet Deus. Semper enim pars damnata a sacerdotibus excipere potuissent, in his enim non opus erat ab eisque appellasset ad ipsam legem, ac consequenter debuisset ulterior constitui iudex et censor, qui iudicaret an sacerdotes recte secundum legem judicassent, necne. Rursum, de hocensore dubitari potuisset an veram tulisset censuram, ac consequenter illa ab alio iterum, et haec rursum ab alio, et haec denno ab alio et alio examinari debuissent; itaque fuisse hic appellatio et progressio in infinitum, causeque mansissent indecisae, ac lites fuisse aeternae et immortales.

Assertivo ergo haec verba accipienda sunt, q. d. Subditi acquiescere debent, et presupponere sacerdotum et pontificis iudicium datum esse juxta legem Dei; nam, ut ait Malachias, cap. ii, vers. 7: «Labis sacerdotum custoditur scientiam, et legem requirunt ex ore ejus, quia angelus Domini exercitum est;» intelligi, nisi manifesta cernatur contrarium, scilicet quod pontifex expresse contra legem iudicet, legemque pervertat, tum enim non illi, sed legi Dei obediendum erat. Patet hic sensus ex Hebraeo, Chaldaeo et Septuaginta, qui sic habent: Facies quod docuerint ad os legis (id est juxta legem, ex lege) quam docuerint te, et juxta iudicium quod dixerint tibi, facies.

12. NOLENS OBEДИRE SACERDOTI (pontifici) IMPERIO, QUI EO TEMPORE MINISTRAT DOMINO, — qui scilicet eo tempore fungitur pontificatus.

EX DECRETO JUDICIS MORIETUR. — Pro ea, corrige et, uti corrigunt Romani; Hebraei vero, Chaldaei et Graeci pro et habent aut, q. d. Qui noluerit obedire pontifici imperio, aut decreto iudicis, morietur: unde Lyranus ex hoc loco probat haec disjunctim debere accipi, q. d. Qui non vult, vel pontificis sententiae in re sacra, vel iudicis laici decreto in re civili, obedire, hic morte plectatur, sine alia causa aut quaestione. Verum hunc sensum superior refutavit.

Dico ergo et aut, quod est in Hebraeo, capi pro et, tam hinc quam alibi, ut Proverb. xxx, 31; Levit. iv, 23 et 28; Numer. xvi, 6. Haec enim verba respondent et referenda sunt ad vers. 9: quos enim ibi jubeat adiri, hic jubeat audiri eisque obediri;

Vers. 10. Ex scilicet loco quem elegerit Dominus. — Hebraice est, et tibi legi: facies super os verbi, quod amantiant tibi ex eo

vers. autem 9 sic ait: « Veniesque ad sacerdotes et ad iudicem, » ubi omnes codices Hebraei, Graeci et Latini habent et, non aut: ergo aut, quod hic est in Hebraeo, pariter pro et accipi debet, q. d. Qui non vult obedire pontificis sive iudicis decreto, moriatur; idem enim erat iudicium pontificis et iudicis, vel quia idem erat tunc pontifex et iudex, ut vult Vatablus et Abulensis; vel quia iudex secularis sententiam suam conformare tenebatur sententiae et decreto sacerdotum et pontificis, illudque sequi et exsequi debebat, uti dixi vers. 9.

Vers. 15. 15. DE NUMERO FRATRUM, — puta de gente tua, de Hebraeis (1).

Vers. 16. 16. NON MULTIPLICABIT SIBI EQUOS, — tum ne in bello confidat in multitudine et fortitudine equorum, quia « fallax est equus ad salutem, et in abundantia virtutis suae non salvabitur, » Psalm. XXXI; tum ne erigatur in superbiam, magnoque fastu et pompa incedat, itaque populo dominari velit, et quae gravia onera et tributa, ad suam pompam susinendam, imponat, uti fecit et peccavit Salomon, qui habuit 40 millia equorum in stabulis, et curruum equitumque 12 millia. Unde

(1) Legem hanc de electione regis, non a Mose datam videri, sed a sacerdotibus, legum ac traditionum Moysiacarum statutoribus, post Salomonis aetatem additam, censet de Wetste, sed abaque idonea ratione. Digna sunt, quae in legem hanc regiam movit Herist in Observat. de Pentateuchi 4 libror. poster. auctoris et editore: « Ex formula, inquit, cum ingressus fueris, dabit tibi, habitaculis: illis legibus communi, quae res Hebraeorum post occupatam Palaestinam respiciunt, patet, legem hanc datam esse, dum adhuc in castris detineretur legislator. Ex verbis autem, si dixeris (cogitaveris), constitutum super regem, sicut habent, etc. patet, illum qui sane dedit legem, rem supposuisse, quam nunquam fieri exoptabat, et praemonuisse, quid fieri oporteret, si id contingeret, quod, ne contingeret, metuebat. Non comprobatur a legislatore regia potestas, sed cavetur, ne si, quod prohiberi non amplius poterat, damno esset. Quem autem magis hanc lex salubriter praemonens docuit, quam Moysi, qui in omnibus quae praeeperat, clarissima summa mentis suae providae edidit specimen, qui ipse in aula regia in virum adultum noverat despotismum, et quae in res subditorum inde redundare solent mala. Moses, qui gentis suae mentem mobilem, et indomitum sane prurium, exterarum gentium mores contumacitose emulandi noverat, suspicari et providere poterat, Israelitis rege invisibili, per sacerdotes tantum et Levitas adendo, non contentos, sed regem petiburos fore, quem oculis suis cernere, quem regibus suis adire, quem exercitiis praeficere, quam regis splendore induere possent. Sane qui minus providens est animus, haec providere potuit. Jam cum hanc rem prohibere non posset, concessit eam, legislatoris prudentis instar, qui cum legem quamdam non observatum iri scit, satius ducit eam tollere, quam caterarum auctoritatem infringere, certaque eam coercuit limitibus, ne, si contingerit, exitio foret genti Hebraicae. Sane ergo precibus Hebraeorum regem potentium non ideo restitit, quod haec non nota, vel Theocratia Moysica contraria erat potestati regia, sed quia sciebat, Mosem tamen modo concessisse, uti majora inliberantur mala. Tandem precibus sensit, quod lege iam Moses absumum praecidisset, »

multi et merito metuntur saluti Salomonis, putantque eum esse damnatum; videtur enim Deus illi gloriam terrenam concessisse, ut privaret eum gloria caelesti et aeterna. Notant hoc reges et principes.

Ita Alphonsus Aragonum rex pompam perosus, sine stipatorum manu et comitantium turba incedebat; cumque hoc alii carperent, suaderentque ut more aliorum principum stipatus grade-retur, respondit: « Ego minime solus, ut vos putatis, sed innocentia associatus vado, neque est quod, benevolentia civium fretus, extimescam. » Ita Agesilanus sine pompa incedebat, dicens maiestatem et gloriam prudentia et virtute esse parandam; et rogatus quomodo princeps absque stipatoribus possit esse tutus, respondit: « Si subditis ita imperet, ut pata illis. »

Hinc aliqui putant Iudaeis velint fuisse equorum usum; unde Oriolanus in notis ad librum Machab. opinatur Iudaeos nunquam usos esse equos, sed asinus. Verum verus est, non equos, sed tantum equorum copiam, Iudaeis fuisse vetitam, tum hic, tum Psalm. LXXV, 7, et Isaia II, 8, uti ibi discrete docent S. Hieronymus, Procopius, Basilus. Hinc pii reges et principes Iudaeorum, in bellis fere pediatu, vix equitatu sunt usi, uti patet in Machabaeis: impii autem reges magno equitatu usi sunt, uti patet de Ioram, II Paral. cap. xxi, vers. 9.

NEC REDUCIT POPULUM IN AEGYPTUM, EQUITATUS NUMERO SUBLEVATUS, — ut scilicet bellum inferat Aegyptis, vel itaque Aegyptum occupare. Hebraei habent, non reverti faciet populum in Aegyptum, ut multiplicet equos, id est, ut multos equos sibi in Aegypto coemat, inquit Vatablus, Cajetanus et alii. Verum ad hoc non erat necesse reducere populum in Aegyptum, sed sufficiebat duos tresve mercatores eo mittere, ad eoque comendos; quare solerter noster Interpres « ut multiplicet equos, ita accipit, quae dicit: Ut multiplicando equos, et equitatus numero sublevatus et superbiens, audeat invadere Aegyptum, eoque populum reducat (2).

(2) Hebraea tamen aptiores dant sensum. Cf. I Reg. x, 28, 29. Aliam praeterea huius legis rationem affert Michaelis, cuius summa haec redit: Veritus videtur Moses, ne equorum alendorum studio, terrique Gessentice palchritudine ac vicinitate illectus rex, hanc tanquam avitam Israelitarum possessionem armis repeteret, suaque regna, coloniam in eam deducturus, adaugeret. Notebat autem Moses, veteris hospitii memor, hanc Aegyptis inferri injuriam: provididit fortasse etiam, danosam hanc Palaestinae regibus regionem fore, quippe ex qua perpetua cum praepotentibus Aegypti regibus bella subitaci necesse esset. Quae cum ita essent, non solum Moses populum in Aegyptum reduci vetuit, sed et illecebras redditus abesse voluit, minaque eum tam copia regibus interdixit, ne eorum alendorum studi sui provinciam populoque suo patriam optaret Gessentidem. Fuisse enim equorum in Aegypto mirabilem abundantiam, iam apparet ex II Paral. xii, 8; I Reg. x, 20. Naque tamen unum equorum usum Moses prohibuit, sed et soluit

Iudaei non equi, sed equorum copia fuit vetita

Legimus de Platone, in ejus apophthegmaticis, quod cum aliquando equum consensisset, mox descenderit, dicens vereri se per interitum suum, id est, ne equestri fastu corripere-tur. Superbum enim animal est equus, et equitare quiddam habet altum et magnificentem. Hac ergo fastus causa noluit Deus regem sui populi multiplicare equos; sed dicitur cum Davide, Psalm. xix, 8: « Hi in curribus, et hi in equis: nos autem in nomine Domini Dei nostri invocabimus. »

PRESEPTUM CUM DOMINUS PRECEPERIT VOBIS, UT NEQUAQUAM PER KAMDEN VIAM REVERTAMINI. — Quando et ubi Dominus hoc praeeperit, nusquam est scriptum. Praeceptum autem ne per eandem viam, illam scilicet quae ducit in Aegyptum, revertentur, partim quia Hebraei prae erant ad vitam et mores Aegyptios; partim ne Aegyptum videntes fertilem, ex Nili inundatione, parvi penderent liberationem Dei, qui eos inde e miserima servitute eduxerat.

17. NON HABEBIT UXORES PLURIMAS, QUI ALLICIAN ANIMUM EIUS. — Hebraice est, ut non recedat cor ejus, scilicet a lege Dei. Hinc intelligimus, ait S. Augustinus, Quaes. XXVI, et Rabanus, tunc permissum fuisse regibus, ut plures haberent uxores, quam unam, uti habuit David; non autem multas, uti habuit Salomon, idque ne multiplicando eas, pervenirent tandem ad alienigenas, quae eos ad idola deducerent, uti contigit Salomoni. Secundo, ne populus reges eos imitans in luxum et libidines diffunderet; nam regis ad exemplum totus componitur orbis, et ut Pindarus ait: Rex est ingenium et mores omnium. Et alius: Rex est cor populi.

Sic Convallie pio apud Scotos regnante, mire floruit apud eos religio et probitas: ita ut S. Columbanus ad eam videndam, ex Ilbernia in Scotia trajecerit, ac rediens rogatus quenam ibidem vidisset miracula, responderit: « Vidi unum instar omnium, regem videlicet Convallium, qui in mediis delictis et peccatorum incitamentis, cum Monachis et Episcopis de sanctionibus contendit; quae de causa suis ita est reverendus, ut ipsi nec alius injuri, nec de rege ipso hiscere sinistri quippiam audeant. Unde effectum est, ut plus regis virtus foreoem populum a solitis flagitiis et seditionibus, quam ejusdem auctoritas coereat. » Ita refert Hector Boethius, Hist. Scotiae, lib. IX.

Alphonsus Aragonum rex, cum sui de regum munis, deque eorum et regnorum felicitate dis-

cerneret magnos equorum greges a regibus pasci, et ingentem bello alii equitatum, cuius exigua in Palaestina defendenda utilitas fuisset. Ad vecturas autem quod attinet, rarior in Palaestina montibus vallibusque praecipitibus abrupta, equorum usus, frequentior asinorum, quorum et magnos greges Israelitarum majores pascere consueverunt. Antiquum hanc itaque a patribus acceptam vectore rationem a posteris etiam servari voluit legislator, Palaestina aptam, Aegyptum inerti, ut ipso equo et vite coere in Palaestina populum retineret.

ceptarent, dixit: Optime eam S. Augustinus hisce verbis expressit: « Reges felices erunt et regna, si primo, iuste imperent; secundo, si inter linguas sublimiter honorantium, et obsequia nimis humiliter salutationum non extollantur, sed so homines esse meminerint; tertio, si suam potestatem ad Dei cultum maxime dilatandum, maiestatis ejus famulam faciant; quarto, si Deum timent, diligunt et colunt; quinto, si plus amant illud regnum, ubi non timent habere consortes; sexto, si tardius vindicant, facile ignoscunt; septimo, si eandem vindictam pro necessitate regenda tuendeque republicae, non pro saturandis inimicitiarum odiis exerunt; octavo, si quod aspere con-guntur plerumque decernere, misericordiae lenitate, et beneficiorum largitate compensant; decimo, si luxuria tanto esse castigatior, quanto potest esse liberior; undecimo, si malant cupiditatis quam quibuslibet gentibus imperare; duodecimo, si haec omnia faciant non propter ardorem inanis gloriae, sed propter charitatem felicitatis aeternae; decimo tertio, si pro suis peccatis, humillatis, et miserationis, et orationis sacrificium, Deo suo vero immolare non negligerint. Tales Christianos Reges et Imperatores dicemus esse felices, item et eorum regna. » Ita Panormitanus in Vita Alphonsi.

NEQUE ARGENTI ET AURI IMMENSUA PONDERA. — Ne scilicet rex ex cupiditate auri et opum spoliis subditos, et ne ex opibus in fastum et luxum diffluat: in quo etiam peccavit Salomon, nimis tributa premens populum ad suum luxum, III Reg. xii, 4. Audiant autem reges contentem suam vanitatem: « Coacervari, inquit, mihi argentum et aurum, et substantiarum regnum atque provinciarum, » etc. cumque me vertissem ad universa, quae fecerat manus mea, et ad labores, quibus frustra sudaveram, vidi in omnibus vanitatem et afflictionem animi, et nihil permanere sub sole. » Eccle. ii, 8 et 11.

Trajanus Imperator fiscum suum vocabat levitatem, eo quod ejus nimium augmentum, subditorum et populi, a quo pecunia fisci exigitur, sit detrimentum: crescente enim et intimescente liene, caeteri artus et membra tasescunt.

18. DESCRIBIT (describi curabit) SIBI DEUTERONOMIUM, ETC. LEGETQUE ILLUD QUOTIDIE VITAE SUAE. — Non quod continue vel quotidie illud legere teneatur; sed toties legat, ut memor sit eorum quae in Deuteronomio scripta sunt.

19. UT DISCAT TIMEERE DOMINUM. — Hinc enim Dei timorem magis inculcat Deuteronomium quam Exodus, vel Leviticus; est enim Deuteronomium ardens et perpetua concio Moysi, incitans Hebraeos ad cultum Dei. Ita Abulensis.

Notent et hoc principes. Peccarunt in haec re-ges Juda, ideoque regnum perdidit: inde Helcias, abiection in angulo inveniens Deutero-

Trajanus ait fiscum esse levitatem.

Vers. 18.

nomium, attulit illud ad Josiam, qui magna religione illud excepit, legit et adimplevit, itaque remouit eam Hebraeorum cum religione restituit, ut patet *IV Reg. xxi* et seq.

E contrario Ieroboam, Baasa, Jehu alique reges Israel imperium quod a Deo acceperant, ob neglectam Dei veri religionem, mox perdidit, et ultra tertium vel quartum haeredem non propagarunt. Ita Constantinus Imperator dicebat: « Romani Imperii dignitas et amplitudo fontem atque radicem habet veram pietatem. » Ita regnarunt feliciter pii et religiosi principes Christiani, Theodosius, Marcianus, Justinus, Justinianus et alii; infeliciter vero regnarunt infideles et impij, Constantius, Julianus, Valens et alij plurimi.

Audi quid de uno Valente scribat Nicephorus, lib. XI, cap. I. Cum Valens contra Gothos Constantinopolim egredere, occurrit Isaacus eremita, et freno equi illius arrepto dixit: « Quoniam, o imperator, proficisceris, qui aduersus Deum bella geris, neque tecum illius opem trabis? ille contra Barbaros excitauit, quia tu impiorum hominum linguas excauisti: redde igitur Orthodoxis ecclesiis, quas eis ademisti, et victor evades: si id nolueris, experieris quam sit durum contra stimulum calestrare, et impotentem linguam in coelum tollere; neque enim ipse redibis, et perdes quas tecum ducis copias. » Valens ira aestuans: Ego vero, inquit, redibo victor, et dignas te temeritatis tuae sumam penas, tuamque predictionem falsam esse ostendam. Et confestim comprehendit hominem, et in custodia asservari, donec rediret, iussit. At ille abductus vociferabatur: « Eneca etiam, si mendacia esse deprehenderit verba mea. » Paulo post Valens cum suo exercitu fode perit, ipseque fugiens ad paludes, in casa a Gothicis concrematus est.

Porro pii et boni principis effigiem describit David, *Psal. lxxxi* et c. Item S. Scriptura in Davide II *Regum vii*, in Salomone, Asa, Josaphat, Ezechia et Josia in libris *Regum*. Mira vero fuit vox Constantini Imperatoris, qui Episcopis sui saeculi dicebat: « Vos intra Ecclesiam, ego extra Ecclesiam a Deo Episcopus constitutus sum, » ut refert Eusebius, lib. IV *Vitae ejus*, cap. xxiv. Pater vero ejus Constantinus Imperator Christianos, qui semper libere fidem professi essent, stipendios suos et regni custodes, apostatis omnibus et profanis eiecit, constituit: inquiens tales in precipuis et fidelis amicos habendos, plurisque quam ingentes thesauros aestimandos esse. Ita Eusebius, lib. I *Vitae Constant.* cap. xi.

Denique Iustinus Imperator creans Thiberium Caesarem, eumque purpura investiens, dixit ei: « Honora Deum et Ecclesiam ejus, olim heram et dominaam, nunc vero matrem tuam; nosce quis antea fueris, et quis hodie factus sis: pauperes imprimis dilige, et eleemosynae apud te non deficiant. » Ita Nicephorus, lib. xvii, cap. xl.

20. NEC ELEVEVET COR EJUS IN SUPERBIAM, SUPRA

FRATRES SUOS. — scilicet super gentem suam, super Hebraeos, q. d. Hebraei ex gente et genere, sunt fratres regis: ergo supra eos insolenter non se efferat rex, ut putet illos legibus Deuteronomii teneri, se vero supra illas esse; unde sequitur:

« Neque declinet in partem dexteram vel sinistram, » scilicet a precepto, ut habent Hebraei; sed recta legis via incedat: itaque a Deo assequatur premium, « ut longo tempore regnet ipse et filii ejus. » Talis rex et regum exemplar fuit Josaphat, de quo Damascenus in Vita Barlaam et Josaphat ita scribit: « Illud exploratum habebat, omnium regiorum munus hoc primum et praestantissimum esse, ut homines ad Dei metum, ac justitiae cultum erudiat; quod etiam ipse faciebat, seipsum videlicet ad imperio tenendas animi perturbationes comparans, subditosque suos admonens, atque optimi nauceri instar justitiae clavum sedulo tenens. Nam hunc deum veri regni lex ac norma est, nimirum voluptatibus imperare, iisque dominari quemadmodum ipse etiam faciebat. Quippe nec de majorum nobilitate, nec de regia gloria, in qua versabatur, ullo modo se efferens (quandoquidem luteam omnes generis auctorem habemus, ejusdemque argillae pauperes aequae ac divites sumus), verum in humilitatis abyssum mentem suam assidue conficiens, futuramque beatitudinem animo et cogitatione complectens, iniquum hic seipsum esse dicebat: ea autem propria esse statuebat, quibus post hujus vitae peregrinationem fruere. »

Audi et Gentiles. Cato dixit, « possimum esse principem, qui regere nequit seipsum. » Et Agesilaus hoc gloriabatur, quod a nemine superaretur laborando, et sibi magis quam subditis imperaret. Si quando aliquid vellet celeriter a militibus peragi, id primus ipse in conspectu omnium faciebat. Idem, intelligens Thasios sibi templa divinosque honores decrevisse, ob beneficia eis praestita, quaesivit a legatis an civitas eorum posset homines in deos convertere; cum affirmarent: « Agedum, inquit, vos ipsos primum deos facite; eo facto credam vobis, posse me quoque a vobis in deum mutari. » Moriens mandavit nullam sui fieri effigiem, aut monumentum: « Si quid enim, aiebat, a me est praedare factum, id monumentum mihi erit; sin vero, ne omnes quidem statuae, quae sunt opera hominum illibera- lium, mihi nomen conciliabunt. » Ita *Plutarchus* in *Laco*.

Pulchre Seneca, *Trag. 2*:

Regem non faciunt opes,
Non vestis Tyria color;
Rex est qui possit metus,
Et diri mala pectoris.
Quem non ambitio impotens,
Et nunquam stabilis favor
Vult praecipitis movet;
Qui tuto praesens loco,
Sola se videt omnia.

Et Hieronimus, *Os. 2*, lib. II:

Latius reges avidum domando
Spirium; quam si Libyam remota
Gallibus jungas, et atorque Penas
Serviat uni.

Simulacrum Dei est bonus et sanctus princeps, et « animata Dei in terris imago, » inquit Menander.

« Vespasianus, inquit Tacitus, lib. II, acer solebat militie anteire agmen, locum castris capere, noctibus obniti, cibo fortuito, veste habituque vix a gregario milite discrepans: prorsus, si avaritia abfuisse, antiquis ducibus par. »

« Indorum sapientum preceptum est, Principem, quo natura sublimior est, eo humaniore se inferioribus si praebuerit, charissimum populo futurum, » inquit Nicephorus Gregoras, lib. VI *Hist. Arbitratur* Cyrus nemini convenire imperium,

nisi qui subditis esset mellior, inquit Xenophon, lib. VIII *Cyri Paedica*. Idem aiebat bonum principem et magistratum esse legem videntem: quippe qui legis negligentem cernere queat et punire.

Nolent principes illud Seneca, *Trag. 3*: « Qui vult amari, languida regnet manu. » Rursus illud Ammianus Marcellini, lib. XXX: « Regenti imperium omnia nimis, velut praerupti scopuli, sunt devitanda. »

Nerva usque adeo bonus princeps fuit, ut diceret se nihil fecisse, quo minus posset deposito imperio privatus tuto vivere, ait Dio.

Hinc Solon aiebat: « Impera, ubi prius didiceris parere. Regi enim cum didiceris, scies regere. » Agesilaus rex Lacedaemonum se principatum non sibi, sed republicae ejusque sociis et amicis gerere dicebat. Agathon dixit: Princeps meminert primo, quod imperet hominibus; secundo, quod secundum leges; tertio, quod non semper imperabit.

CAPUT DECIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Sancti ut sacerdotes et Levitae nullam partem habeant in Chanaan, nisi victimas, decimas et oblationes. Secundo, vers. 10, vetat consuli divinos et maleficos; sed Prophetam, quem eis vers. 18 promittit, audiri jubet.

1. Non habebunt sacerdotes et Levitae, et omnes qui de eadem tribu sunt, partem et hereditatem cum reliquo Israel, quia sacrificia Domini, et oblationes ejus comedent, 2. et nihil aliud accipient de possessione fratrum suorum: Dominus enim ipse est haereditas eorum, sicut locutus est illis. 3. Hoc erit iudicium sacerdotum a populo; et ab his qui offerant victimas, sive bovem, sive ovem immolaverint, dabunt sacerdoti armum ac ventriculum, 4. primitias frumenti, vini et olei, et lanarum partem ex ovium tonsione. 5. Ipsum enim elegit Dominus Deus tuus de cunctis tribubus tuis, ut stet, et ministret nomini Domini ipse, et filii ejus in sempiternum. 6. Si exierit Levites ex una urbi tuarum ex omni Israel in qua habitat, et voluerit venire, desiderans locum quem elegerit Dominus, 7. ministrabit in nomine Domini Dei sui, sicut omnes fratres ejus Levitae, qui stabunt eo tempore coram Domino. 8. Partem ciborum eandem accipiet, quam et caeteri, excepto eo quod in urbe sua ex paterna ei successione debetur. 9. Quando ingressus fueris terram quam Dominus Deus tuus dabit tibi, cave ne imitari velis abominationes illarum gentium, 10. nec invenietur in te qui lustret filium suum, aut filiam, ducens per ignem; aut qui ariolos sciscitetur, et observet somnia atque auguria, nec sit maleficus, 11. nec incantator, nec qui pythones consulat, nec divinos, aut quaerat a mortuis veritatem. 12. Omnia enim haec abominatur Dominus, et propter istiusmodi scelera delebit eos in introitu tuo. 13. Perfectus eris, et absque macula cum Domino Deo tuo. 14. Gentes istae, quarum possidebis terram, agures et divinos audiant: tu autem a Domino Deo tuo aliter institutus es. 15. Prophetam de gente tua, et de fratribus tuis sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus: ipsum audies. 16. Ut petisti a Domino Deo tuo in Horeb, quando concio congregata est, atque dixisti: Ultra non audiam vocem Domini Dei mei, et ignem hunc maximum amplius non

videbo, ne moriar. 17. Et ait Dominus mihi: Bene omnia sunt locuti. 18. Prophetam servituro eis de medio fratrum suorum similem tui: et ponam verba mea in ore ejus, loquenturque ad eos omnia quae praecepero illi; 19. qui autem verba ejus, quae loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego ultor existam. 20. Propheta autem qui arrogantia depravatus voluerit loqui in nomine meo, quae ego non praecepi illi ut diceret, aut ex nomine alienorum deorum, interficietur. 21. Quod si facita cogitatione responderit: Quomodo possum intelligere verbum quod Dominus non est locutus? 22. Hoc habebit signum: Quod in nomine Domini propheta ille praedixerit, et non evenerit; hoc Dominus non est locutus, sed per tumorem animi sui propheta confinxit; et idcirco non credebis eum.

3. HOC ERIT JUDICIUM SACERDOTUM A POPULO. — *g. d.* Hoc erit jus, vel reditus quem jure suo sacerdotes a populo recipiant.

SIVE BOVEM, SIVE OVEM ENMOLVERINT, — scilicet, in hostiam pacificam.

DABUNT SACERDOTI ARMUM, AC VENTRICULUM. — Nam in holocausto sola pellis cedebat sacerdoti; in victimis vero pro peccato, tota caro; in hostia autem pacifica, tantum armus et pectusculum dabatur sacerdoti, ut patet ex *Levitico*.

Nota: Pro armum et ventriculum, hebraice est, armum, genas et ventriculum. Ita et Chaldaeus et Septuaginta. Sed per genas hic intelliguntur partes carnes, quae excoiso ex quarta animalis parte armo, utrimque relinqui solent in ventriculo, seu pectusculo. Quare armum, genas et ventriculum, idem est quod armum et ventriculum, seu pectusculum, quae sunt quarta animalis portio: nec enim jure *Exodi* xxix, 28, et *Levit.* cap. vii, 31, ubi exacte haec describuntur, ex hostia pacifica alibi cedebat sacerdoti, quam armus et pectusculum. Ita Abulensis. Quare figmentum videtur, quod aiunt Hebraei, haec tria dari sacerdoti propter Phinees: scilicet dari armum, sive brachium, quia Phinees in fortitudine brachii sui percussit Zambri cum Madianitide, *Num.* xxv; dari ventriculum, quia Phinees percussit eos in ventre, scilicet in genitalibus; dari genas, quia has movent sacerdotes, dum orant pro offerente: haec enim ante factum Phinees consignata sunt sacerdoti, *Exodi* cap. xxix, 28 (1).

5. IPSUM ENIM ELEGIT, UT STET (Septuaginta, ut assistat coram Domino, videlicet ut famulus jugiter ministrans; unde sequitur) ET MINISTRET NOMINI DOMINI, — id est Domino, illum nomine suo complectendo, honorando et invocando (2).

Nota: Stare significat et famulatum, et ejus per-

(1) Victimam, scilicet in sacrificiis pacificis: tunc enim in foco sancto victimae comedebantur. De aliis sacerdotum redditibus vid. *Lev.* cap. vi et vii. Ita Allioli. Recte Philo in libro de *Prophetis sacerdotum*, tom. II, p. 235 edit. Munger: « Ex illis, quae extra altare, convivii causa, tria jubentur dari sacerdoti, armus, maxilla et omassum. » Cf. Josephum, *Antiq.* lib. IV, cap. 17.

(2) Pro nomine in hebr. est *in nomine*, id est, Domino juvante et propter eum ministrat.

manentiam; unde *Michae* v, 4, de Christo dicitur: « Et stabit, et pascet in fortitudine, » *g. d.* Christus manebit cum Christianis jugiter, et fortiter pascens eos; non transibit ab eis ad alias gentes, ubi transit a Judaeis ad Christianos. Ita S. Hieronymus ibi.

6. SI EXIERIT LEVITES, etc., ET VOLUERIT VENIRE, DESIDERANS LOCUM QUEM ELEGERIT DOMINUS, — *g. d.* Si Levita devotioe ductus, et cupiens extra vice suas, reliquo vite tempore ministrare Deo in tabernaculo, uti fecit Samuel.

8. PARTEM CIBORUM (oblatorum) EANDEM ACCIPIET SICUT ET CETERI, — qui per vices suas ministrant Deo.

EXCEPTO EO, QUOD IN URBE SUA, EX PATERNA EI SUCCESSIONE DEBERET, — scilicet exceptis decimis, quas in sua urbe reciperet; haec enim sunt quasi hereditas Levitarum, nec aliam habent. Ita Abulensis (3).

10. NEC INVENIATUR IN TE, QUI LUSTRET FILIUM SUUM. — Hebraice, qui tradicat filium per ignem, id est filium igne cremet, quod faciebant colentes Moloeh, uti dixi *Levitici* xviii, 21, aut qui eum per ignem expiet. Curabant enim aliqui filios suos celeriter per hunc ignem transire, quia persuasum eis erat esse non mortuos ante diem, qui tali modo per ignem superstitiose lustrati, essent, inquit R. Moyses Maymon des.

Nota: Lustrare est expiare; inde lustratio erat sacrificium expiatorium, quo homines, vel agri expiabantur; quale describit Virgilius *Aeneid.* VI, cum ait:

Idem ter solum pura circumlulit unda,
Spargens rore levi, et rano felices olivae
Lustravitque viros dixitque novissima verba.

(3) Vers. 8. Proprie, partem aquam comedant, sen recipiant, prater bona quae ex patribus, successione paterna. Bene Fagnus: « Hoc dicit, omnes Levitas qui Hierosolymam veniant et ibi ministrant Domino, ex quo partem accipere posse omnibus portionibus, quae ex oblationibus illis obveniebant; non autem teneri ut alius cum alio dividat et partiat ea bona, quae a majoribus suis tanquam propria habebat. Licet enim Levitis non haberent hereditatem in terra promissionis, ut aliae tribus, tamen potuerunt sibi quantum emere a filiis Israel, quae illis proprie remanebant, et quae filiis postea relinquebant, de quo vid. *Lev.* xxiii, 23. »

Talis lustratio erat illa qua filios Moloeh, vel Saturno immolabant, ad publicam vel privatam calamitatem avertendam, uti dixi *Levit.* xviii (1).

13. PERFECTUS ERIS, ET ABSQUE MACULA CUM DOMINO DEO TEO. — ut scilicet idola, ritus et saecra Gentium averseris, unumque Deum colas, atque per omnia obdies; « qui enim servat mandata ejus, in hoc charitas perfecta est, » ait S. Iohannes, *epist.* I, cap. II, vers. 5. Ita perfectus fuit Iovis, *Psal.* lxxxviii, 21, et alibi: « Inveni David filium Jesse, virum secundum cor meum, qui facit omnes voluntates meas. » Et « Noe » qui fuit « vir justus, et perfectus in generationibus suis, » *Gen.* cap. vi, 9. Ita Abraham praecipit Deus: « At obula coram me, et esto perfectus, » ut Deum per omnia ames, colas, obdies, sentias, sapiasque, diccasque cum S. Augustino: « Omnis mihi copia, quae Deus meus non est, cestas est. »

Præclare Cassianus, lib. IV, cap. ultimo: « Audi, ait, patris ordinem per quem ascendere et pleas ad perfectionem summam sine labore. Principium nostrae salutis sapientiae est timor Domini: de timore Domini nascitur compunctio salutaris: de compunctio cordis procedit abrenuntiatio, id est nuditas et contemptus omnium facultatum: de nuditate humilitas procreatur: de humilitate mortificatio voluntatis generatur: mortificatio voluntatis extirpantur atque marcescunt universa vitia: expulsiore vitiorum virtutes fructificantur atque succrescunt: pullulatione virtutum puritas cordis acquiritur: puritate cordis apostolica charitas perfecta possidetur. »

15. PROPHETAM DE GENTE TUA, etc., SUSCIPIAM TIBI DOMINUS. — Duplex quasi est sensus litteralis hic, usque ad vers. 20, ut recte docent Abulensis et Cajetanus. Prior, ut intelligantur hi versus de communibus Prophetis, quos Deus vicissim et successive post Moysen Hebraeis submisit, ad annuntiandum eis et inculcandum Dei legem, ut *prophetam* sumatur pro *prophetas*. Et hic sensus optime coheret precedentibus et sequentibus; praecedit enim ad agros et divinos non esse recurrendum, et Hebraeos aliter a Deo esse edoctos, videlicet promissis Deum, se eis missurum veros Prophetas suos, ne ad divinos recurrere opus haberent; et juxta haec Dei promissionem, Judaei

(1) Post ignem in hebr. est, divinas divinationes, augur, auspex, incantator. Per divinationes autem id genus intelligit R. Bechai (xvi saecul.), quod nomine graeco vocatur *Belovozia*, quodque ad *Ezech.* xli, 26, S. Hieronymus describit ita: « Ritu gentis suae (Nabuchodonosor) oraculum consolet. ut mittat sagittas suas in pharetram, et commisceat eas inscriptas sive signatas nominibus singulorum, ut videat, cuius sagitta exeat, et quam prius civitatem debeant oppugnare. » Similis sortitio consuetudo apud veteres Germanos fuit, de qua vid. Tacitum in *Germania*; necnon apud Arabes, ut testatur Pocockius.

Vers. 11. Nec sapiens (arioli plus aliis seire putantur), nec consuetus pythones et faldicos, aut interrogans mortuos.

fore semper usque ad Christum, Propheta a Deo missos habuerunt; unde *Psalm.* *Psal.* lxxiii, 9, tanquam de magna calamitate et derelictione queritur dicens: « Signa nostra non vidimus, jam non est propheta, et nos non cognosces amplius, » etc. (2).

Posterior sensus, isque potissimus est, ut haec intelligantur ad litteram de Christo: de eo enim intelligenda esse patet *Actor.* iii, 22; *Actor.* vii, 37; *Joan.* I, 43, ideoque hic singulari numero vocat *prophetam*, scilicet per excellentiam; rursum vocat eum similem Mosi, videlicet quoad duatum populi et legislationem: ita S. Augustinus, lib. XVI *Contra Faustum*, cap. xv; secundo, quia, sicut Moses populum ex Aegypto, ita Christus homines ex peccati servitute in libertatem asservit; tertio, Moses in Chanaan, Christus in caelum nos deduxit; quarto, uti Moses, ita et Christus, multa fecit miracula, plagasque non Pharaoni, sed demoni inflixit; quinto, cum Mose loquebatur Deus ore ad eos familiariter: ita et cum Christo, idque longe excellentius: erat enim Christus Verbo Dei, Deoque intime unitus.

Significat ergo hic Moses Deum missurum veros Prophetas, qui erudiant Hebraeos, et verba Dei ad eos referant; et quia inter eos excellit Christus, hinc ipsum esse praecipue Prophetam, de quo haec accipienda sint, *g. d.* Ego Mose Propheta, Christi summi Prophetam sum typus et praecursor: en morior, ad Christum vos transmittito, ipsi lampada tradito: ipsum audite, ipsum sequimini. Plures enim ejusdem loci esse posse sensus litterales, praesertim cum unusalterius subordinatus, ex S. Augustino et S. Thoma ostendi *Can.* 36.

Porro licet Abulensis neget in Christo fuisse verum et proprie dictum donum prophetiae, quia ad hoc ipse putat requiri obscuritatem cognitionis, quae in Christo non fuit, ideoque Christum tantum dici Prophetam secundum estimationem et appellationem vulgi: tamen contrarium est longe verius, scilicet Christum fuisse vere et proprie Prophetam, esto clarum haberet praenotionem futurorum: ad prophetiam enim non requiritur obscuritas cognitionis, ut multis ostendit Franciscus Suarez, III *part.*, Quaest. VII, disp. xxxi, sect. 4.

15 et 16. IPSUM AUDIES, UT PETISTI A DOMINO DEO TUO IN HOREB. — In Sina enim, *Exodi* xx, 19, Hebraei terribi voce Dei petierunt ne Deus per se, sed per Moysen, quasi Prophetam, loqueretur eis. Sicut ergo ipsi tunc petierunt Prophetam, qui referret eis verba Dei: verba autem Dei non tantum tunc, sed et futuris temporibus necessaria sunt; hinc tacite non tantum tunc Moysen, sed et post eum, alios Prophetas petierunt: erant enim hi eis necessarij atque ac Moyses, ut per eos considerent et discerent voluntatem Dei. Ita Abulensis.

(2) Vnde quae de hac pericopa xviii, 15-18, tom. I praemisimus.

16. QUANDO CONGIO CONGREGATA EST, — id est, in die, quo totus Israel congregatus est, ad audiendam vocem Dei; hinc vocantur concionatores, qui loquuntur ad totam concionem, id est ad totum populum; et sic Salomon hebraice vocatur *Cohalet*, graece *Ecclesiastes*, latine *Concionator*.

18. ET POSAM VERBA MEA IN ORE EJUS, — docebo eum verba mea, quae loquatur, ut sit interpret meus.

Haec verba Dei, quae per Christum ipse nos docuit, complectitur S. Cyprianus tract. *De Oratione Dominica*, aurea illa sententia, quam utinam Christiani et cordibus, et templis, et domibus suis inscribant! est enim ipsa compendium vitae et perfectionis Christianae: « Voluntas, inquit, Dei quam Christus docuit et fecit, est primo, humilitas in conversatione; secundo, stabilitas in fide;

tertio, verecundia in verbis; quarto, in factis iustitia; quinto, in operibus misericordia; sexto, in moribus disciplina; septimo, injuriam facere non nosse; octavo, factam tolerare posse; nono, cum fratribus pacem tenere; decimo, Deum toto corde diligere; undecimo, amare in illo quod pater est; duodecimo, timere quod Deus est; decimo tertio, Christo nihil omnino preponere, quia nec vobis ille quidquam praeposuit; decimo quarto, charitati ejus inseparabiliter adherere; decimo quinto, cruci ejus fortiter ac fidenter assistere; decimo sexto, quando de ejus nomine et honore certamen est, exhibere in sermone constantiam qua confitemur; in questione fiduciam, qua congregimur; in morte patientiam, qua coronamur: hoc est coheredem Christi velle esse, hoc est praecipuum Dei facere, hoc est voluntatem Patris adimplere. »

CAPUT DECIMUM NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Iubet Moses designari tres urbes refugii in asylum homicidiae involuntario, quibus tres alias, crescenta populo adjicit jubet, vers. 9, vide dicta Num. xxxv. Homicidam vero voluntarium ex asylo extrahi, et occidi jubet, vers. 11. Denique, vers. 16, falso testi poenam talionis docerit.

1. Cum disperdiderit Dominus Deus tuus gentes, quarum tibi traditurus est terram, et possederis eam, habitaverisque in urbibus ejus et in aedibus; 2. tres civitates separabis tibi in medio terrae quam Dominus Deus tuus dabit tibi in possessionem, 3. sternens diligenter viam; et in tres aequaliter partes totam terram tuam provinciam divides: ut habeat e vicinia qui propter homicidium profugus est, quo possit evadere. 4. Haec erit lex homicidiae fugientis, cujus vita servanda est: Qui percusserit proximum suum nesciens, et qui heri et nudistertius nullum contra eum odium habuisse comprobatur; 5. sed abissus cum eo simpliciter in silvam ad ligna cadenda, et in succisione lignorum securis fugerit manu, ferrumque lapsus de manubrio amicum ejus percusserit, et occiderit: hic ad unam supradictarum urbium confugiet, et vivet; 6. ne forsitan proximus ejus, cujus effusus est sanguis, dolore stimulatus, persequatur, et apprehendat eum si longior via fuerit, et percutiat animam ejus, qui non est reus mortis: quia nullum contra eum, qui occisus est, odium prius habuisse monstratur. 7. Idcirco praecipio tibi ut tres civitates aequalis inter se spatii divides. 8. Cum autem dilataverit Dominus Deus tuus terminos tuos, sicut juravit patribus tuis, et dederit tibi cunctam terram quam eis pollicitus est, 9. (si tamen custodieris mandata ejus, et feceris quae hodie praecipio tibi, ut diligas Dominum Deum tuum, et ambules in viis ejus omni tempore) addes tibi tres alias civitates, et supradictarum trium urbium numerum duplicabis: 10. ut non effundatur sanguis innoxius in medio terrae quam Dominus Deus tuus dabit tibi possidendam, ne sis sanguinis reus. 11. Si quis autem odio habens proximum suum, insidiatus fuerit vitae ejus, surgeret, percusserit illum, et mortuus fuerit, fugeritque ad unam de supradictis urbibus, 12. mittent seniores civitatis illius, et arripient eum de loco effugii, tradentque in manu proximi, cujus sanguis effusus est, et morietur. 13. Non misereberis ejus, et auferes innoxium sanguinem de Israel, ut bene sit tibi. 14. Non assumes et transferes terminos proximi tui, quos fixerunt

priores in possessione tua, quam Dominus Deus tuus dabit tibi in terra, quam acciperis possidendam. 15. Non stabit testis unus contra aliquem, quidquid illud peccati et facinoris fuerit: sed in ore duorum aut trium testium stabit omne verbum. 16. Si steterit testis mendax contra hominem, accusans eum praevagationis, 17. stabunt ambo, quorum causa est, ante Dominum in conspectu sacerdotum, et iudicium qui fuerint in diebus illis. 18. Cumque diligentissime perscrutantes invenerint falsum testem dixisse contra fratrem suum mendacium, 19. reddent ei sicut fratri suo facere cogitavit, et auferes malum de medio tui: 20. ut audientes ceteri timorem habeant, et nequaquam talia audeant facere. 21. Non misereberis ejus, sed animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede exiges.

5. SED ABISSE CUM EO SIMPLICITER IN SILVAM (1). — Topologie S. Gregorius, lib. X *Moral.* cap. ix: « Ad silvam, ait, cum amico imus, quoties cum quolibet proximo ad intuenda dilecta nostra convertimur: et simpliciter ligna succidimus, cum delinquentium vitia pia intentione resecamus. Sed securis manu fugit, cum sese increpatio, plusquam necesse est, in asperitatem pertrahit. Ferrum de manubrio prosilit, cum de correptione sermo durior excidit, et amicum percutiens occidit, quia auditorem suum prolata contumelia a spiritu dilectionis interfecit. Hic ad tres necesse est urbes fugiat, quia si ad poenitentiae lamenta conversus sub spe, fide et charitate absconditur, reus perpetrati homicidii non tenetur. »

6. NE FORSITAN PROXIMUS EJUS, — cognatus scilicet occisi, qui hebraice vocatur *אבא גוול*, id est redimens, quia jus redimendi hereditatem, si ea vendita esset, ad propinquorem cognatum spectabat.

ET PERCUTIAT ANIMAM, — scilicet vitam: est metonymia; sic sumitur « anima » infra cap. xxii, vers. 26, et cap. xxiv, vers. 6, et Act. xx, 24: « Non facio animam (vitam) meam pretiosioram quam me. »

13. AUFERES INNOXIIUM SANGUINEM, — id est, innoxii sanguinis effusionem tolles, occidendo vi-

delicet effusorem. Unde Chaldaeus vertit, *auferes effundentem sanguinem innocentem de Israel*. Est ergo hic duplex metonymia: prima, qua sanguis ponitur pro effusione sanguinis; secunda, qua effusio ponitur pro homicidio.

14. NON ASSUMES, ET TRANSFERES TERMINOS PROXIMI TUI. — « Terminos, » scilicet agrorum, ut aliqui ex possessione alterius tue adicias.

15. IN ORE DUORUM AUT TRIUM TESTIUM STABIT (id est confirmabitur) OMNE VERBUM, — omnis accusatio, omne dictum, omnis res.

18 ET 19. CUMQUE, ETC., INVENERINT FALSUM TESTEM, ETC., REDDENT EI SICUT FRATRI SUO FACERE COGITAVIT. — Poena talionis hic falso testi decernitur: congruum enim est ut quod quis supplicium falso testimonio alteri iniuste irrogare voluit, id iuste ipsemet patiatur. Ita duo senes falso Susannah adulterii accusantes, mendacii convicti, lapidibus obruti sunt, *Daniel. xiii.*

Audi quid Patres VIII Synodi (Oecumenicae, anno Domini 869 Constantinopoli habite, contra Leonem Consulens et Theodorum Protospatharium, qui Impulsu Photii et Michaelis imperatoris contra B. Ignatium Patriarcham falsum dixerant testimonium, decreverint: « Definimus, inquit, et promulgamus hos per septem annos episcopium (ita vocatur Ecclesiastica poena et censura) habere: esse illos duobus annis extra ecclesiam, et aliis duobus intra ecclesiam audiri divinas Scripturas usque ad catechumenos; non tamen ullo modo communicare, sed abstinere a carnibus et vino quatuor annis, praeter Dominicos dies et Dominicas festivitates: et aliis tribus annis stare cum fidelibus, et mereri divinam communionem in solis Dominicis solemnitatibus cum cleemosynis, orationibus atque jejuniis, ita ut tribus diebus hebdomadae, secunda videlicet, quarta et sexta feria abstineant a carnibus et vino. »

Gregorius Agrigentinus Episcopus a Sabino et Crescentio falso accusatus, coram Synodo Romana centum et 30 Patrum, de stupro cum Eudocia puella, adductis 110 testibus psalmum altivoce ingemnavit: « Insurrexerunt in me testes iniqui; quae ignorabam objecerunt mihi: mala mihi pro bonis rependebant. » Statim igitur

(1) Moses hic jubet, ut tria in terra Chanaan oppida asyli seligantur, his tamen adjectis verbis, in tribus illis oppidis, si Dominus dilataverit terminos, alia tria addantur; in libro autem Numerorum, qui tamen libro Deuteronomii prior tempore exaratus habetur, de tribus tantummodo oppidis nulla fit mentio, sed sine clausula sex oppida jubentur seligi. Hinc horum praecceptorum unum vel alteri Moysi nomen plures detrahunt: sed pererrant; nam primo, nomen solvit Herist, *Observat. de Pentateuchi 4 libror. post. vatore et editore*, dicendo, legem Deut. prius a Mose edictam fuisse, quam illam Num., sed hallucinatione editorum accidisse, ut lex posterior libro Numerorum, antiquior vero libro Deuteronomii insereretur; deinde a pio quodam Israelita, qui hanc alteri repugnantem videret, adjectam esse clausulam, cum autem dilataverit, etc. Secundo, melius Alibi: Tres tantum asyli urbes in Deuter. hic memorantur, quia aliae tres jam antea trans Jordanem fuerant selectae Num. xxiv, 13, et supra iv, 41. Tres autem alias de quibus hic vers. 9, nunquam fuisse separatas, probabile est.